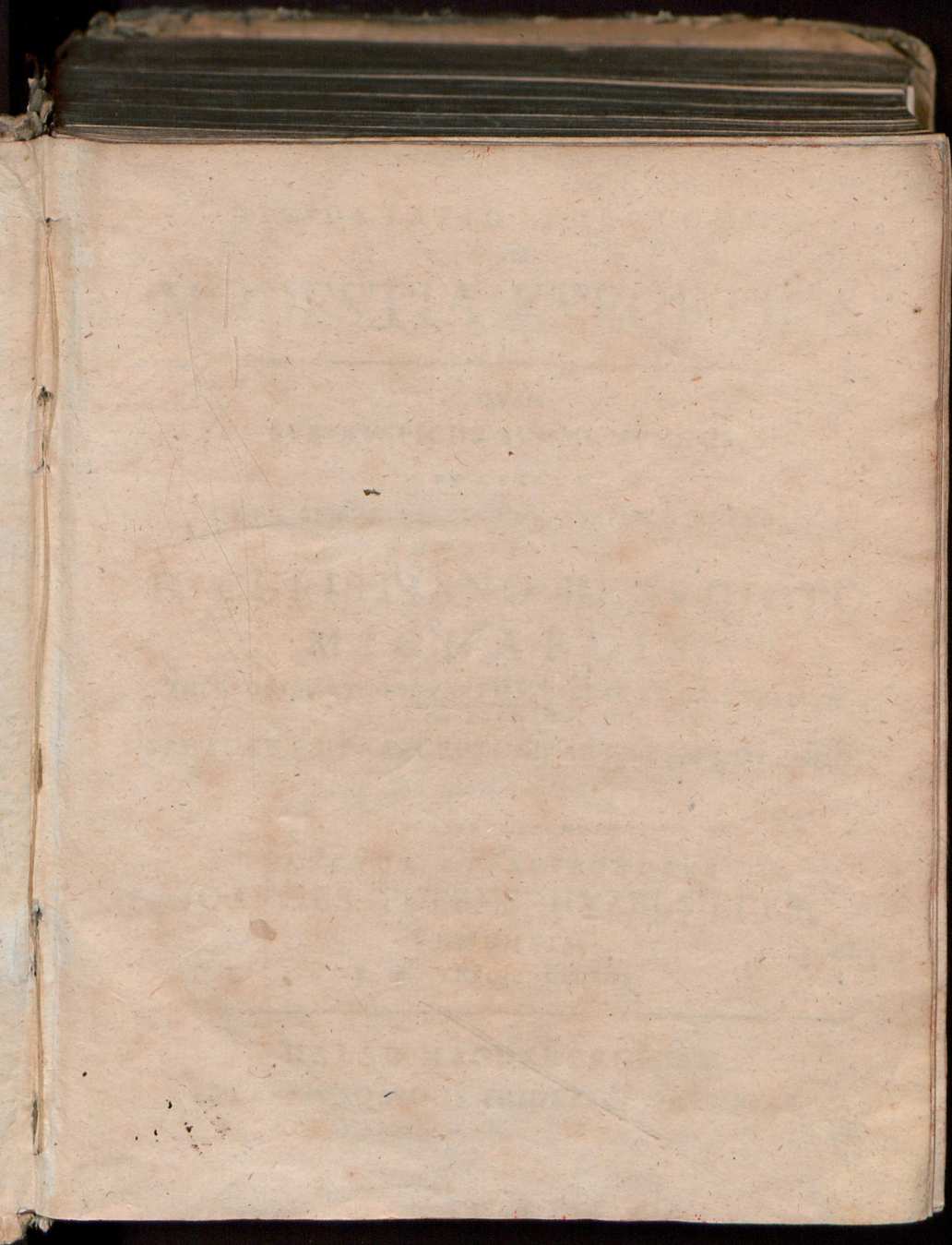
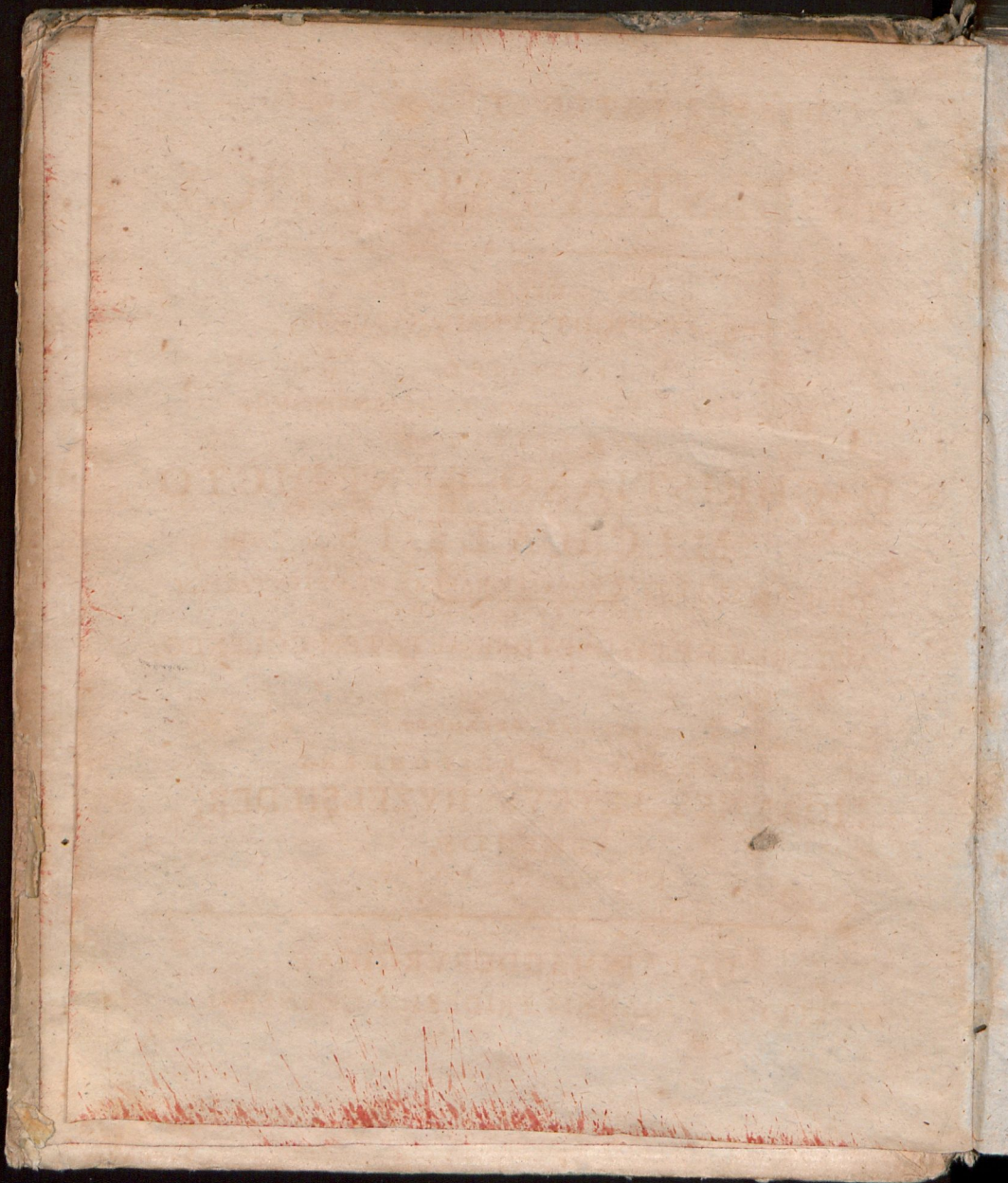

Nf. 12

DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
MODESTIA EXEGETICA.

QVAM
SVB AVSPICIIS SVMMI NVMINIS,
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO, EXCELLENTISSIMO,
DOCTISSIMO,
D. CHRISTIANO BENEDICTO
MICHAELIS,

THEOLOGIAE ET LINGVARVM GRAECAE ET ORIENTALIVM
PROF. PVBL. ORDIN.
FAVTORE ET PRAECEPTORE AETATEM COLENDO,
A. D. III. MAII A. MDCCCCLV
PVBLICE DEFENDET

AVCTOR ET RESPONDENS
IOANNES PETRVS HVZELSIEDER,
VLMENSIS,
S. S. THEOL. CVLTOR. a.

HALAE MAGDEBVRGICAE
LITTERIS IOANNIS FRIDERICI GRVNERTI.

(5)

DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
MODESTIA EXECUTICA

AVAM
SVE AVSPICIS SVMMI NVA SVIS
PRAESIDE
AVD SVMMO REVERENDO EXCELLENTISSIMO
POSTISSIMO
D. CHRISTIANO BENEDICTO

KÖN. PR. FR.
UNIVERS.
ZVHALIE

M I O
THEOLOGICAE ET LINGVAE ET ORIENTALIVM
PRAELECTORIS AETATEM COLENDO
A. D. III. MAII A. MDCCCLXXV
PRAESIDE DEFERT
AVCTOR ET RESPONDENS
IOANNES PETRVS HÄLLSIEDER
ALMENSIS
S. S. THEOL. AVCTOR

HALAE MAGDEBVRGICAE
LITTERIS IOANNIS FRIDERICI GRVNERII

Q. D. R. V.

DISSERTATIO
 D.
 MODESTIA EXEGETICA.

Σ Ψ Ν Ο Ψ Ι Σ

Instituti ratio indicatur §. I.
 Quid per modestiam exegeticam intelligatur, adfertur §. II.
 Differentia illius a scepticismo et insipientia exegetica notatur §. III.
 Conclusiones quaedam generaliores eliciuntur et illustrantur §. IV-X.
 Necessitas mod. exeg. adfertur §. XI. et quidem
 a) ubi novae interpretationes adferuntur §. XII. XIII.
 b) ubi nomina propria explicantur aut synonymarum vocum differentiae §. XIV.
 c) maxime ubi prophetiae explicantur §. XV-XXI.
 d) ubi quaestiones arduae tractantur §. XXII.
 e) ubi res praeae definiuntur §. XXIII.

f) ubi singulae voces sigillatim considerantur §. XXIV.
 g) ubi causae rerum et verborum investigantur §. XXV.
 h) ubi definiuntur librorum sacrorum scriptores anonymi §. XXVI.
 Usus illius describitur, et quidem
 α) in medetur pertinaciae §. XXVII.
 β) in verbis §. S. claris ad sensum planissimum oblegat §. XXVIII.
 γ) in definiendis particularium phaenomenorum causis a temeritate reuocat §. XXIX.
 δ) in prophetiis praesertim interpretandis infirmitatis nostrae nos admonet §. XXX.
 Exempla modestiae exeg. profertur §. XXXI.
 Symbola modestiae exeg. adnectuntur §. XXXII.

A

§. I. Ma-

§. I.

Instituti ratio.

aximi sane momenti sunt illa PETRI apostoli verba I. Ep. IV, u. in quibus unicuique sacrarum litterarum scrutatori adclamat: *εἰ τις λαλεῖ, ὡς λόγιο Θεῷ. Siquis loquitur, tanquam eloquia DEI,* scil. loquatur. His etenim omni, qui ad Scripturas diuinas animum adplicat, iniungit, vt, sepositis et neglectis vanis animi figmentis, reuerenter et sincere verbum diuinum tractet, pie scrutetur, et secundum voluntatem diuinam verbis expressam istud adplicet. Nemo hinc sibi ipse placeat; nemo suis ita indulgeat viribus, vt vel verbo diuino aliquid addere audeat, quod tamen ipsa tacet Scriptura sacra; vel in alium plane sensum litterarum contrarium detorqueat. Haec PETRI admonitio eo magis est necessaria, quo proniores semper et antiquioribus et recentioribus temporibus fuerunt multorum animi, vt sua magis nobis propinare voluerint placita, quam verum veri verbi sensum, prout tamen aequum iustumque esset, proponere. Quis ergo non videt, hos tales modestiae, quam etiam quisque litteris diuinis debet, transgressos fuisse limites? Quare quum citra opinionem id alicui possit accidere: pauca quaedam de *modestia exegetica* proferre conabimur.

§. II.

Modestia exegetica quid?

Nobis itaque de modestia exegetica acturis ante omnia incumbit, vt, quid per eam indigemus, paucis declaremus. Modestia autem exegetica nobis est talis boni Interpretis virtus, qua ad explicationem S. S. accessurus ita ingenii vires temperat, vt nihil ultra ponat aut asserat, quam quod vel certis exstat in textu verbis, vel probabili saltem ratione inde fluit, vt ne praeconcepas opiniones tanquam textui proprias inferat, nec, quod incertum est, pro certo vendiderit, aliisque obrudat. Veritates etenim in S. S. reuelatae et contentae tanti sunt momenti et valoris, vt quidquam illis detraxere, aut propria ingenii vagi commenta addere nefas omnino sit. Eoque magis hic nobis erit vigilandum, quum ipse summus rerum arbiter

arbitrario serio satis sinceram et fidelem verbi sui tractationem praeceperit. Sic enim DEVS Deut. IV, 2. omnes populi iudaici familias adloquitur: **לֹא תוֹסֵף עַל-הַדְּבָר אֲשֶׁר אָמַר מֹשֶׁה אֲתֶם וְלֹא תִרְשֻׁוּ מִמֶּנּוּ לְשֹׂמֵר אֶת-מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָמַר לְכֹהֵנֵיכֶם מִצְוֹת אֲתֶם** Nihil addatis ad verbum hoc, quod ego praecipiens vobis (sum); neque detrahatis de eo: ut custodiatis praecepta Domini DEI vestri, quae ego praecipiens vobis (sum). Quod ipsum repetitur Cap. XIII, 1. Atque sic ipse DEVS temeritati hominum fraenum iniicere voluit, ne plus sperent, quam par est.

§. III.

Haec si penitus consideremus, statim quilibet colligere poterit, modestiam exegeticam valde differre a scepticismo et insolentia exegetica, utpote a quibus illa multis differt parafangis. Aliud enim est circa certissima et ab ipso Spiritu diuino clare admodum reuelata effata haesitare, eaque pro plura incertis, ambiguis et intricatis venditare; quae adeoque humanus nequaquam penetrare possit intellectus, ita, ut semper dubius etiam in omnibus S. S. dictis esse debeat animus: aliud autem est in difficilioribus S. S. oraculis vobusque explanandis et determinandis caute et prudenter versari, ne et nobis et aliis simul noceamus. Illud est vituperandum maxime: hoc vero omni interpreti laudi ducitur. Differt deinde modestia exegetica a vana in explicandis S. S. dictis insolentia, quam P. TRVS in II. Ep. II, 18 describit per **ῥητορικὴν ἀνεπίστατον καὶ ἀκατάστατον ἰσολογίαν** *insolentiam vanitatis loqui*. PAVLLO autem est in I Tim. VI, 20. **ἠρητιανὸν ἄπιστον ἰσολογίαν** *falso nominata scientia*, quae licet valde a pluribus deametur, nomine tamen scientiae plane sit indigna. Hinc nil quoque in huius farinae hominibus efficit, quam ut insentur, et de nihilo valde gaudeant. Duobus hinc extremis medetur modestia exegetica, ita, ut clara modo certissimo determinet, circa difficiliora autem limites ponat, quos transgredi non liceat.

§. IV.

Stantibus hinc, quae modo attulimus, simul adparet, ei, qui modestiae exegeticae limites transgredi noluerit, in rebus dubiis vel indeterminatis nihil certi esse temere statuendum. In verum enim

*terminatis nil
certi temere
esse statuen-
dum.*

verborum sensum inquirere, boni interpretis est; non fingere, et ficta pro evictis obrudere aliis. Quod si alicui iure quidem et merito, vitio vertitur, si auctori etiam profano adscribit, quae ei in mentem nequaquam veniebat; aut circumstantias addit ipsi illi auctori ignotas, quae vel ex ipsius verbis ne extorqueri quidem possunt; aut pro auctoritate sensum verbis adfingit tamquam certissimum, quem tamen ipse indeterminatum reliquit auctor: qualis, quaeque, temeritatis nota inurenda erit ei, qui verbum divinum ita friuole tractat, ut nulla sit ei religio, falsa pro veris, incerta pro certis proponere? Hoc sane nihil aliud esset, quam cum sanctissimo DEI verbo ludere, et id nihili plane aestimare.

§. V.

II. Coniecturas pro rebus evictis non esse venditandas.

Minime tamen hoc ita ab aliis intelligi volumus, acsi coniecturis nullus plane a nobis daretur locus; acsi eas penitus eliminaremus. Minime. Nobis enim optime notum est, et lubentes omnino concedimus, dari quaedam in S. S. loca, in quibus conicilere saltem, non vero certi quid statuere nobis licet; ubi, si certitudinem attingere nequimus, probabilitate et coniecturis contenti sumus oportet. Sic coniecturae locum habent in prophetiis, quarum complementum adhuc est expectandum; non quidem respectu rei adimplendae, sed potius ratione modi, temporis et loci; quae saepe numero coniecturis tantum adsequi valeamus. Sed hoc modo volumus indicare, *illas ipsas coniecturas pro rebus plane evictis et extra dubitationis hanc postis non esse venditandas.* Datur ergo coniecturis omnino locus; modo et hoc accedat, ut ne quis merus pretium illis habeat, quam par est; sed potius ut tales aliis tradat.

§. VI.

III. Melius esse, si coniecturae plane sint vanae, iudicium suspendere, quam se et alios periculo errandi exponere.

Quem ad modum autem in rebus omnibus etiam minimae circumstantiae sunt ponderandae, et iudicium eo adhibendum est, ut verum a falso, probabile a fatili discernere valeamus: ita in primis in scrutatione S. S. locum omnino habet, ne veri decipiamur specie. Probe igitur est attendendum, num fundamentum quoddam habeant istae coniecturae; an vero omni plane destituntur? num utilitatis quid inde redundet, an vero meri sint lusus ingenii? Si prius,

Si prius, merito retinentur, et ad faciliorem textus inspectionem vt tales sunt adferendae, salua tamen semper aliorum vteriori inuestigatione. Sin posterius, videlicet si plane essent vanae, nullius ponderis et vtilitatis, *consulius omnino foret et melius, iudicium suum suspendere, quam se et alios, qui talia sequuntur placita, gravissimo errandi periculo exponere.* Conuenientius enim est homini, in rebus, quas penetrare proflus nequit, ignorantiam fateri suam, quam nudis se mactare commentis. *

§. VII.

Haec et alia quum penitus consideremus, non possumus non *IV. Nimis ad improbare nimis adfectatam quorundam interpretum diligentiam, sectatam esse qua determinare praesunt, quae ipsi Scriptores sacri indeterminata reliquerunt.* Vanae etenim huiusmodi et coniecturis inanibus, quum immo temerariae subinde audaciae similiores sunt nonnullorum, dum determinare audent, *quae ipsi S. expositiones, quam verae veri verbi explanationi.* Videri (vt *Scriptores in-* mentem nostram sincere ueclaremus) voluit nihil non scire, ** ad *instar*

A 3

* Conferri hac de re poterit IO. GE. ALBRECHT, Gymnas. Francof. ad Moenam Con. Rector, qui a. 1740. et seqq. edidit occasione annuorum examinum Philoſophemata de docta et laudabili in studio exegetico ignorantia, seu, *καταζητήσιον* sacrarum litterarum interpreti necessaria.

** Placuit nobis, quod Auctor *der vernünftigen und bescheidenen Anmerkungen über die wider die Wolffsche Philosophie geführte Streitigkeiten*, Erf. u. Leipz. 1736. 8. p. 105. iqq. ipse fieri necessum habuit, ipsam adcuratiorem philosophandi rationem suis circumscriptam esse limitibus, passimque defectus cognitionis agnoscere: *Auch zur die Wolffsche Beschreibung eines Weltweisen, inquit, ist so bescheffen, daß sie einen zur Demuth führen kann. Denn der Herr Hofrath (Est autem is Perillustris nunc huius Academiae nostrae Cancellarius L. B. de Wolff.) saget, ein Weltweiser sey derjenige, welcher im Stande ist Grund von dem iemigen, was da ist oder seyn kann, zu geben. Wie viele Dinge aber sind in der Welt, davon auch der grüßeste Weltweise keinen Grund zu geben weiß? Ja wie viele Dinge gibt es, davon wir nicht einmal eine historische, geschweige eine philosophische Erkenntnis haben? Dabey hat der erstgedachte Hr. Hofrath in dem discoursu praeliminari vor seiner lateinischen Logie oder Vernunftlehre, und zwar in dem Cap. II. de philosophia in genere p. 24. §. 49. mit gutem Bedacht die-*

*Determinata
reliquerunt
et quidem
A) dum temeraria propo-
nunt.*

instar Tyrionum regis, de quo *Ezech. XXVIII, 3*, dicitur: *המה כחכם אתה מדמאל כל-סתוים לא עממך* *Es quam Daniel; quidquam occulti non est absconditum tibi.* Sic quoque tales Interpretes, utpote scientia sua elati, nihil non ad vnguem vsque timari conantur temere, quasi omnia Sapientiae penetrauissent conclauiam. Sane vix quisquam sibi persuaderet, eiusmodi reuera reperiri homines, qui omnia humeris ferre suis satagunt, nisi experientia nos ipsa hoc edoceret. Et quidem temerariae in S. S. explanandis audaciae rei sunt partim Iudaeorum partim Christianorum quidam interpretes.

§. VIII.

*N) ex parte
Iudaeorum.*

Ad Iudaeorum Doctores si respiciamus, primo nobis loco ut *occultorum reuelator* vel *interpres* nominandus erit *PSEUDO-JONATHAN* in Chaldaica sua in Pentateuchum paraphrasi, proxime vero ab hoc *R. SALOMO ISAACIDES*, vulgo *RASCHI* dictus, in commentariis suis. *Ille* quidem in sua paraphrasi limites modestiae exegeticae adeo transiit, ut impudentis nomen mereatur debilateratoris. Adferit namque e. g. ad *Gen. II, 9*, de arbore vitae, *רוטיה מהלך חמש מאה שנה* *altitudinem eius adaequasse iter 500. annorum.* Et quum de creatione primi hominis sermo est, ibidem *v. 15. refert ille:* *ידבר יי' אלהים ית אדום* *accepisse Dominum DEVM hominem ex monte cultus, (seu templi) loco, unde creatus erat.* Praeterea adferre nullus dubitauit ad *Cap. III, 24.* *עד לא ברא עלמא ברא אורייחא* *antequam crearetur mundus, creauisse legem (sc. DEVM).* Et Targum Hieros. definit

sen *Lehrsatz* vorgelegt: *Nostri philosophiae notio a fastu reuocat. Der Beweis ist folgender: Quam enim vi nostrae definitionis philosophus nemo hinc possit, nisi quotenus rationem eorum reddere valet, quae sunt vel esse possunt; secundum hanc vero normam sese examinans intelligat, non modo quod philosophus in omnibus esse nequeat, verum etiam quam parum se philosophus: fieri sane non potest, ut propter philosophicam cognitionem sese effingat. Enim vero si hoc sitendum est in humanis: quid, quaeso, dicemus de rebus diuinis, supra saepe hominis intellectum et vires politis?*

finit praecise tempus datae huius legis, ad v. 23. haec adiciens:
 קדם עד לא נברא עלמא הרון אלפין שנין ברה אוריתא
antequam crearetur mundus duobus millibus annorum, creavit (DEVS)
legem. Sic quoque *Gen. IV, 15.* vbi legimus, Dominum signum
 quoddam impressisse Caino, *IONATHAN* hoc praecise determina-
 re praesumit, in quonam constiterit illud, dicens: *ורשם יי*
על דקין אפא מן שמה רבא ויקורא *Constituit Dominus*
super facies Caini signum ex nomine magno illo et pretioso. Nonne
 haec talia temere finguntur? nonne fabulam potius, quam veram
 explicationem redolent? nonne omnem modestiam verbo diuino
 debitam seposuisse talis nugator censendus erit? Quis, quaeso, illi
 suggessit, arborem vitae tam incredibilis fuisse magnitudinis? Quis
 illi notum fecit, datam fuisse legem, quum tamen nulli adhuc ex-
 flarent homines, qui illam obseruarent? Quis monstravit illi signum
 Caino impressum? num forsitan Cainus ipsi apparuit? an vero *DEVS*
 illi singulari reuelauit modo? Neutrum verum est. Atque sic simul
 videmus, quam facile alicui possit accidere, vt nimia scientia elat-
 us talia inferat, quae a textu ipso sint alienissima. Eadem oberrat
 chorda supra citatus *R. SALOMO ISAACIDES*, de quo vnicum
 tantum inter multa adduxisse iuuabit exemplum, quod oppido mon-
 strat, eum modestiam Interpreti omnino necessariam valde negle-
 xisse. Ille enim ad verba *Exod. XXV, 31.* vbi *DEVS MOSI* in-
 iunxit, vt confici curaret candelabrum ex auro purissimo, *מקשה*
המבורה תיעשה המבורה solidum fiet istud candelabrum, notat, innui, can-
 delabrum debuisse fieri a se ipso, addens: quandoquidem *MOSES*
difficultates mouerat circa candelabrum, an sic, vt DEVS voluerat,
fieri posset; dixit ei DEVS: proiice talentum illud in ignem; ar-
que sic factum est candelabrum ex se ipso. Ideo non scribitur תיעשה
המבורה, sed תיעשה fiet. At quid non audet temerarius hic-
 ce Interpres? Et quidem ipsa refragante Scriptura. Haec enim dif-
 fertis verbis nos edocet, Bezalelem artificem candelabri fuisse;
 adeoque minime a se ipso factum esse, *Exod. XXXVII, 17. coll.*
v. 1. Sed plura talia ingeniosa et inania *RASCHII* commenta quis-
 que inueniet, si interpretationes Scripturae ab eo confectas con-
 suluerit.

§. IX.

☞ ex parte
Christiano-
rum.

Nec Iudaeorum tantum magistros haec talis inuasit pestis, sed ad Christianorum etiam transit castra. Vnicum modo talem audacem temerariumque hariolatore[m] nominasse sufficiat, HERMANNVM videlicet VAN DER HARDT, qui, *Ἐξαὐτοῦ ἐνοὶ νομοθετικῶς, μὴ νόον, μὴτε ἄ. λέγει, μὴτε ἀρετὴ τῶν διαβεβούτων*, 1 Tim. 1. 7. in *Historia regni Babylonici* ad Gen. XXII, 2. nimis audacter statuit, immolandum fuisse ISAACVM Sichemi. Nos quidem * in terra Moria, super montium vno, quem DEVS ABRAHAMO dicturus esset, immolari debuisse ISAACVM, ex Gen. XXII, 2. nouimus: CL. HARDTIVS igitur, dum Sichemum, nulla fustulit ratione, substituit, meminere illius, quod A. ESRA de audaculis tribulium suorum interpretamentis idemdem dicit: *אִם דָּבַר קָבָלָה אִם נֶסֶךְ וְאִם זֶה מִן הַיָּד הַזֶּה מִן כָּתוּב וְאִם מִן הַיָּד הַזֶּה מִן כָּתוּב* si *Cabbala*, seu traditio certa fide a maioribus accepta, fuerit, admittemus eam: *אִם נֶסֶךְ אִם זֶה מִן הַיָּד הַזֶּה מִן כָּתוּב אִם מִן הַיָּד הַזֶּה מִן כָּתוּב* si *meras fuerit opinio, nobis quidem non probatur*. Talia adserta sunt palearum instar, quae a ventis raptatae per aerem in incertum vagantur. Idem in eadem *Histor. regni Babyl.*, quum pugnae IACOBI mentionem iniicit, talia autumat, Iacobum videlicet, ex *Auranitide* reuertentem, in *Peraco* cum ESAVI nuntio, ad pugnam ablegato, luctatum esse. Verba textus ita se habent: *וַיִּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֶרְוֹת וַיִּשְׁחָר* tunc luctatus est vir cum eo, usque dum ascenderet aurora. Quisque facile penetrat, explicatione Hardtiana verba Scripturae nimium quantum torqueri, et portentosi quid illis adfingi; quum causulae grauissimae adfiat, quae HARDTIVM confutant, partim ex *contextu*, partim ex *parallelismo* desumptae. Ex *contextu* conuellit HARDTII figmentum, quia Iacobus benedictionem ab illo, quo cum luctatus est, petit v. 27. et 30. quia nouum nomen ISRAELIS ab eo accepit, idque honorificum plane et fausti ominis plenum v. 29. quia certasse dicitur cum DEO et hominibus, ib. v. 29. quod vero cessaret, nisi vir iste, quo cum luctatus modo erat, DEVS ipse fuisset; denique quia loco nomen dedit *פְּנֵי אֵל* Pniel, h. e. *facies DEI*, cum subiuncta ratione, *כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים* quoniam vidi DEVM de facie ad faciem cet.

v. 31.

* Iudicium est maxime Rev. DN. Praefidis in *Comment. apolog. contra HARDTIVM* p. 31.

v. 31. *Parallelismus* quoque irritam reddit HARDTII explicationem. Legimus enim *Hof. XII, 4. 5.* Iacobum *totis suis viribus certasse cum DEO; certasse, inquam, cum angelo, et praeualuisse.* Quin immo modus certaminis adeo describitur, vt ne ignoraretur, factum scilicet fuisse *lacrimis et precibus.* Adicitur enim ibidem: ככה לל ייחזקו פלעו et *supplex orauit eum.* Haec omnia tam clara sunt et aperta, vt quis talpa caecior esse videatur, qui HARDTII figmentum et somnium non videat et derideat. (*)

§. X.

Nimis quoque adseclata et immatura est illorum interpretum B) dum Anonymos nominibus suis describere, et loquentes inducere non erubescunt. Inter hos principem tuetur locum FLAVIUS IOSEPHVS, qui in *antiquitatum* libris, vbi Patriarcharum reliquarumque personarum sacrarum historias explicat, passim illas personas deliberantes loquentesque inducit. Profecto si quis haec talia vel vno tantum oculo perlustrat, omnino putaret, IOSEPHVM non Mosaicos ceterosque sacros exscripsisse modo libros, verum etiam rebus gestis ipsum interfuisse, omniaque hominum sanctorum multo plenius, multo perfectius, et accuratius multo peruidisse facta, et audiuisse dicta, quam ea narrant MOSES aliique scriptores sacri. Si cui placuerit eiusmodi figmenta perlustrare, euoluat modo L. I. C. VII. XIII. XVI. XIX. Libr. II, C. IV. V. VI. XV. XVI. Lib. III, C. V. cet. Idem faciliant PSEUDO-IONATHAN et *Hierosolymitanus* Pentateuchi Interpres, utpote qui non solum nouerunt, ELDADVM MEDADVMque Num. XI, 26. fuisse filios ELITZAPHANI, filii PARNACHI, (Num. XXXIV, 25.) natos ei ex Iochebeda, filia LEVI, quum haec ab AMRAMO, prioro marito suo, repudiata fuisset; sed etiam argumentum vaticinationis illorum ample fati describunt. Similiterque vocem ויחזקו פלעו vbi tu es? Gen. III, 9 sic interpretantur: *Nonne totus mundus, quem creauit, coram me reclusus est, tenebraeque sicut lux sunt? Quomodo igitur putas te absconditum a me iri? Nonne locum, in quo te abscondis, ego video? et vbi*

B

nam

(*) Plura qui desiderat tum IONATHANIS et RASCHII, tum HARDTII figmenta, adeat eos in libris supra nominatis.

nam sunt praecepta, quae tibi praeceperam? Et alibi. Sic quoque RASCHI anonymos nominibus suis nominare audet, v. gr. z. Reg. IX, 1. virum illum ab Elifaeo ad vngendum IEHV missum; et Cap. X, 3. eum, per quem Dominus ad IEHV locutus est, Ionam prophetam fuisse. Talmudistae denique virum illum, qui, quod Sabbathi die contra expressum Domini mandatum ligna collegisset, lapidibus est obrutus, nominare nulli dubitant Tzelophchadam, Num. XV, 32. eum scilicet, de cuius filiabus *ἐπικληροῖς* agitur ibid. C. XXVII, 3. (*). Si generaliores observationes proponerentur, reprehendendae adeo non essent. Sed hocce virium simul inest eis, ut speciales et specialissimae adferantur explicationes et determinationes, aliisque sine vilo fundamento offerantur et obrudantur. Quod quo iure fieri possit, facile quilibet diiudicare poterit.

§. XI.

V. Necessariam omnino esse Interpreti modestiam exegeticam; et quidem

Quum itaque tam pronus sit hominum animus ad euagandum, et ad falsa pro veris, minus probabilia pro certis et plane euictis adferendum, venditandum et defendendum: quilibet haud difficulter concedet, *Interpreti necessariam omnino esse modestiam exegeticam in omni S. S. seruatione.* Haec namque efficit, ut nostram non sectemur gloriolam, neque nostra cogitata pro sensu a spiritu diuino intento aliis proterere et pro lubitu obrudamus. Si enim in rebus humanis non obrudere alteri, sed saltem persuadere quod fas est: quidni id etiam in rebus diuinis valeat, in quibus maior semper cautio est adhibenda, quam in aliis scriptis et dictis humanis?

§. XII.

1) ubi nouae adferuntur interpretationes.

Si in omni Scripturae sacrae explicatione et interpretatione necessaria interpreti bono est modestia exegetica: sane illa quam maxime primum tueri debet locum in eo casu, *ubi nouae adferuntur interpretationes.* Homines ut plurimum nouarum rerum sunt cupidi, et veritates ab aliis magno studio inuentas, et posteritati magno cum fructu traditas, misere auersantur; utpote nouitatis studio correpti, cui plerumque veterum conamina sordent. Hic ergo opus, hic labor, ne nimium nobis placentes et nos et alios turpi-

(*) cf. SVRENHVSIVS in *βιβλ. κληρονομίας* p. 90.

turpiter seducamus, et praeiudiciorum ambitu occlusi id, quod est verum, mittamus; contra vero id, quod ne veri quidem speciem habet, submisisse veneremur et amplectamur. Placuit omnino nobis sanum GEORG. RAPHELII iudicium, quod in praef. ad adnot. in N. T. ex Polybio et Arriano tulit, ubi rectissime ita censet: *Si qua interpretatio recens adferatur, quae nullum habeat pie et eruditae antiquitatis testimonium, vel plane pugnet cum ea: tum si res in contentionem veniat, et momenta rationum sint paria, plus auctoritatis atque ponderis habere antiquitatem.* Idemque optat, ut aliquis existeret ingenio praeditus et doctrina, qui in noua multorum interpretamentis inquireret, eaque cum veterum commentationibus compararet. Se enim fere semper veriores esse deprehendisse sententias antiquorum. Concinit item veritatis coelestis restaurator, post fata etiam summo laudandus opere, D. LUTHERVS, qui in Comm in Gen. 49, 4. ita hac de re iudicat: *Ego non amo coactas sententias; et si nihil possum adferre conueniens alicui loco, lubentius fateor me nescire (*).* Adeoque ex hisce satis abunde patet, decere omnino bonum interpretem, ut modeste semper in proponenda noua aliqua sententia veretur, et nouitatis studio se abripi minime patiat.

§. XIII.

Neque nobis desunt rationes, quae modestiam omnino a nobis requirunt et suadent. Proponamus modo oculis mentis nostrae optimum optimi Saluatoris CHRISTI exemplum, utpote qui eo nobis hac in re praefuit. CHRISTVS enim, licet prophetiarum auctor et magister esset, tamen, ubi IOANNEM baptistam ELIAM a Malachia praedictum esse discipulis suis in ulcar, optionem quasi relinquens, illis ait: *ei δελετε δεξαδα, δυτος εστι Ηλιας ο μελλων εξεσθαι, si volueritis accipere, ille est Elias venturus,* Matth XI, 14. Hoc ipsum exemplum nos edocet, nobis quam maxime in omni S. S. explicatione versandum esse tam modeste, ut sententiam nostram nemini violenter obrudamus, sed potius diudi-

*Rationes, cum
necessaria sit,
adferuntur.*

B 2

candum

(*) Conferri hac de re adhuc meretur B. FRANKIUS in colleg. introd. ad init. Pf. 90. et ad init. Pf. 117. IO. HENR. HOTTINGERVS in apologetico pro benigna lege Lev. XXI, 22. §. 1. et SCHÖTTGENIUS Praef. ad Pastoris Lexicon N. T. a. 5.

candum aliis relinquamus; quam *caute et prudenter*, ut ne nimis crasse et secundum litteram omnia explicemus. Vulgus enim Iudaeorum MALACHIAE vaticinium intelligebat de ipsa persona Eliae; CHRISTVS vero de reditu quo quodam et analogo Eliae, qui in spiritu et virtute Eliae venturus esset, id explicat; colluc. Luc. I, 17. Huic, qui veritas ipsa est, adiungamus seruos illius, qui omnes id ipso suo exemplo nobis monstrant. Inter hos eminent D. PAVLLVS, qui in Epist. ad Philem. v. 15. scribit velut dubitans: *τάχα γὰρ διὰ τῆτο ἐχρησάθη πρὸς ἄλλων, ἢ αὐτίον αὐτὸν ἀπέχρησται*: Forsitan enim id propter separauit se ad horam, ut aeternum eum reciperes. Sic pariter de MOSE, quum ipsi singulari plane modo adparuisset DEVS, voluntatemque suam de redimendo populo suo declarasset, STEPHANVS refert Act. VII, 32. *ὅτι ἐτάμα καὶ ἰεροσόλει, non audebat apertius liberiusque intueri mysterium illud ardentis rubi, sed potius demisso id vultu venerabatur. Laudi praeter ea omnino MOSI ducitur, quod, quum ei casus aliquis in materia Paschae esset propositus, qui ex latis a DEO de Pascha legibus resolui vix posset, interrogantibus dixerit: עמדו ואשמעה עמדו ואשמעה* *state, et ego audiam, quid praecepturus sit Dominus vobis*, Num. IX, 8. Idem MOSES in filiarum Tzelophchadi causa sententiam non ex suo ipsius iudicio deproperauit; sed potius de eo refertur Num. XXVII, 5: *ויקרב משה את משפטן אח משפטן לפני יי* *Detulit Moses causam eorum ante Dominum.* Quid ergo nos decebit aliud, quam ut verbum diuinum referenter traheamus? Et quid de Cherubinis dicemus? Nonne et hi modestiae plane singularis exemplo nobis praeuocent? Certe de illis PETRVS in Ep. I, 12. refert, quod *ἐπιθεωροῦντες παρακλιθεὶς αὐτοῖς, desiderent introspicere omni reuerentia in mysteria DEI.* Hinc Exod. XXV, 20. id propter modestissimo pinguntur gestu *על פני הכפרת ובפניהם ארש אל-אחיו את-הכפרת יהיו פני הכפרת והפניהם ארש אל-אחיו את-הכפרת* *obtegentes aliis suis propitiatorium; faciesque eorum (sunt) cuiusuis versus alterum; versus propitiatorium erunt facies Cherubimorum.* Cogitemus praeter ea, quo zelo, quaque animi detestatione Apostoli se semper iis opposuerint, qui vel nimis crasse vel etiam subdole veritates coelestes peruertere studuerunt. Vbique illis *ταλασσοῦνται* improbantur, qui omnia audacter effutire nequaquam erubuerunt,

buerunt, quasi nihil ipsos latere posset, quum tamen reuera nihil scirent. Apostoli profecto hanc multorum ferocitatem describunt ut *ψευδάνθρωποι γινώσκοντες*, qua illam inclinationem prauam procul dubio innuunt, si quis cupit esse *ידע טוב וידע רוע כאלהים* sicut *DEVS*, sciens bonum et malum, Gen. III, 5. Adeoque hoc tale vitium plane est turpissimum iuxta ac maxime detestandum, quippe originem ducit ab ipso Satana, et causa fuit tristissimi protoplastorum lapsus. Denique et hoc accedit, quod modestia haec exegetica heic illic in Scripturis tacite nobis iniungatur. Sic *DEVS* Esa. LXVI, 2. clementer se adspedurum esse promittit illum, qui est *על־דבר־יְהוָה תְּרֵפִיד* *trepidus super verbo eius*. Nonne enim hic quoque praeter alia *תְּרֵפִיד* *trepidus* hunc sensum habere poterit, illum Domino placere, qui verbo suo reuenter utitur, timoremque Domini in tractatione illius non seponit? Notissima quoque sunt verba PAVLLI I. Cor. XIII, 9. *ἐν μέγας γινώσκουμεν, καὶ ἐν μέγας προφητεύουμεν*, ex parte tantum cognoscimus, et ex parte prophetamus. Quid, quaeso, aliud nobis his innuere verbis voluit, quam ut in omni Scripturae interpretatione memores simus infirmitatis nostrae, et omnia ad modulum rationis nostrae deprauatae emeriti desistamus?

§. XIII.

Necessaria deinde est Interpreti indolis genuinae exegetica modestia, *vbi nomina sacra propria explicantur, et differentiae vocabulorum phrasumque proponuntur*. Si enim vlla res explicacione digna laborem creat Interpreti, haec sane non vltimi erit momenti aut exigui ponderis. Praesertim quum plurima nomina proprio rum sacrorum authenticis careant explicacionibus, et saepe vlti veniat, ut vnicum nomen proprium in Sacris contentum e duabus pluribusue radicibus deriuari queat, aut in lingua Ebraica sit radix illius obsoleta, adeoque ex cognata lingua defectus iste supplendus: tum quidem maxima opus habet Interpres circumspectione, ne fortasse decipiatur, et aliquid adsumat, quod tamen Scriptori sacro in mentem nequaquam venerit. Conferri hic meretur summe Rev. Dni Praefidis diss. de Nominibus sacris propriis, p. 22. 23. In primis vero caueat oportet Interpres, ut, si differentias vocum phrasumque

sumque synonymarum clare determinare nequeat, ne vel audacter nimis agat in illis determinandis, vel tautologias, inanes saltim ac otiosas, stilo sacro imputet; sed sufficere existimet, Synonymiam omnigenum quid in suo genere notare. Cuius modestiae exemplum cum LAMPPIO praeiit WOLFIVS in curis suis ad verba illa Phil. II, 2. *ἵνα τὴν ἀλήθειαν ἀγάπῃν ἔχοντες τὸ αὐτὸ Φρονητε, σύμψυχοι, τὸ ἐν Φρονήτες*, p. 196 scribens: *Mea facio ignorantiam meam fateri malle, quam quatuor harum pbraſium eundem sensum statuere.*

§. XV.

3) maximo ubi
Prophetiae ex-
plicuntur.

Necessaria porro est Interpreti S. S. exegetica modestia, ubi ad ea peruenerit loca, quae prophetias comprehendunt. Aliae namque prophetiae iam sunt adimpletae; aliae quotidie adhuc impleuntur; aliae autem futuro demum tempore complementum suum accipient. In omnibus hisce prophetiis explicandis circumspectione opus est; maxime vero in his, quae complementum suum nondum sortitae sunt. Meretur hic adnotari IRENAEI locus laudatus WOLFIO in curis philol. ad Apoc. XIII, 18. hic autem ita se habet: *ἀσφαλτέστερον ἔν καὶ ἀκινδυνότερον, τὸ περιμένειν τὴν ἐκβάσιν τῆς προφητείας, ἢ τὸ κατὰ σοφία καὶ καταμανθάνεσθαι νόμους. τυχὸν δὲ ἐπὶ πολλῶν ὀνομάτων εὐρεθῆναι δυναμένε τὴ ἀντὶ ἀριθμῶν - - - Εἰ γὰρ πολλὰ ἐσὶ τὰ ἐπισημασμένα ὀνόματα, ἔχοντα τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν, ποῖον ἐξ αὐτῶν φροήσει ὁ ἐρχόμενος, ζήσεται.* Latine ex editione IO. ERNESTI GRABII haec verba ita se excipiunt: *Certius ergo et sine periculo est suscipere adimplerem prophetiae, quam suspicari et diuinare nomina quaelibet; quando multa nomina inueniri possunt, habentia praedictum numerum. - - - Si enim multa sunt, quae inueniuntur, nomina, habentia numerum hunc; quod ex ipsis portabit, qui ueniet, quaeritur.*

§. XVI.

Rationes ad-
feruntur.

(1)

Vt autem modestiam hanc exegetiam in explicandis prophetiis obseruemus, sequentes suadent rationes. Acciunt nobis exempla lapsuum, ab ipsis scriptoribus sacris aliisque illustribus personis in

in adplicatione ad specialiores circumstantias commissorum. Sic e. g. EVA, quae quidem promissionem diuinam de benedictio mulieris femine Gen. III, 15. acceperat, valde tamen se ipsa decepit, quum illam (saltem vt plurimi locum illum interpretantur) ad CAINVM adplicaret, dicendo: קָנַתִּי אֱשֶׁת לַיהוָה *Possedi virum Dominum.* Quam male autem hanc Domini promissionem gratiosam de CAINO exposuerit, ipsa subsequuto tempore experta fuit. Sic quoque SAMVEL, qui voluntatem quidem Domini de eligendo et vngendo Rege ex filiis ISRAEL nouerat, attamen quum pro suo beneplacito hac in re agere, et ELIABVM regem constituere vellet, valde in illa adplicatione aberrauit a nutu DEI sanctissimi et omniscii, 1. Sam. XVI. 6. 7. Haec et alia exempla nos edocent, magnam semper a nobis requiri circumspectionem, si nobis res fuerit cum eloquiis prophetarum ad certas personas vel alias quascumque circumstantias adplicandis, ne nobis nimium fidens errori nos exponamus grauissimo. Deinde indignitas quoque nostra hoc nobis suadet, vt caute procedamus in explicacione prophetarum, ne rationi nostrae plus confidere eamque sequi videamur, quam ipsi confidimus DEO. Dignius sane est, vt homo infirmitatem suam coram profiteatur, quam vt se et alios turpiter fallat. DEO etenim placuit sibi quid et sapientiae suae referuare, nostraeque sic rationi obicem ponere. Hinc quoque legimus Apoc. V, 2. sqq. quod *nemo praeter Agnum*, h. e. CHRISTVM, *dignus reperitus sit aperire* τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς σφραγίδας αὐτοῦ, *aperire libellum, et soluere sigilla eius.* Certo sane documento, multa in S. litteris contineri, quae hominis intellectum etiam perspicacissimum superant, latent.

(2)

§. XVII.

Hinc porro hebetudo intellectus nostri in percipiendis rebus diuinis generatim, speciatim vero in prophetis, modestiam suadere debet. Quid, quaeso, est hominis intellectus finitus et deprauatus, si comparetur cum DEI intellectu infinito et omni modo excellentissimo? Huius respectu nihil sane est hominis intellectus, et ne umbram quidem habet. Si enim quis ultra limites euagari voluerit, experietur idem, quod olim DEVS per prophetam ESAJAM Iudaeis

(3)

Iudaeis dixit G. XXIX, II. וְהָיוּ לָכֶם חֻמּוֹת הַכֹּל כְּדַבְרֵי הַסֵּפֶר וְהָיוּ חֻמּוֹת אֲשֶׁר־יִתְּנֶנּוּ אֹתוֹ אֲלֵי־יְדוּעַ הַסֵּפֶר לֵאמֹר קְרָא נִאֻמָּה הַחֻמּוֹת אֲשֶׁר־יִתְּנֶנּוּ אֹתוֹ וְאֵיךְ לֹא אוֹכֵל כִּי הָהוּם הוּא *Facta est vobis visio omnis sicut verba libri obfignati, quem si dant scienti litteras, dicendo: lege, quaeso, hunc (sc. librum), tunc dicit ille: non possum, quia obfignatus est ille.* Vera namque manet illa DEI vox in eodem Propheta Cap. LV, 9. כִּי־גִבְהוּ שָׁמַיִם מֵאֶרֶץ כֵּן גִּבְהוּ דַרְכֵי מִרְכֹּסֶיךָ וּמַחְשַׁבְתֵּי כִי־גִבְהוּ שָׁמַיִם מֵאֶרֶץ כֵּן גִּבְהוּ דַרְכֵי מִרְכֹּסֶיךָ וּמַחְשַׁבְתֵּי *Vi coeli altiores sunt terra, sic altiores sunt viae meae viis vestris, et cogitationes meae cogitationibus vestris.* Et si omnia nostris ipsorum viribus capere possemus DEI oracula, et ad vnguem vsque penetrare: quid, quaeso, DAVIDI opus fuisset, vt Psalm. CXIX, 18 precaretur a Domino: גִּלְעֵינִי וְאִבְטַרְתִּי *operi oculos meos, vt videam, (vt videam, inquam) mirabilia ex lege tua.* Nulla sane alia ex ratione id factum fuit, quam quia ipse fatis superque nouerat, hominem sibi relictum in pericrutandis diuinis litteris omnino caecutire.

§. XVIII.

(4) Accedit et hoc, quod multi etiam praestantissimorum et doctissimorum Interpretum sua fateantur sponte, multa Scripturis inesse אֲדַוְיָא seu quae solui vix possunt, ita quidem, vt vnusquisque cum PAVLLO eloqui necesse habeat: καὶ πρὸς τοὺς τοιαῦτος ἰσχυρὸς (*), *Et quis his par est?* II. Cor. II, 16, coll. ib. C. III. 5, 6. Sic B. noster LVTHERVS in Glossa ad Hof. XI, 7. lubens fatetur: *Diesen Vers soll niemand verstehen, auch im Ebraeischen nicht.* At LVTHERVS, quam multa acu tetigit, quae alii intacta relinquere coacti fuissent! et tamen omnia perspicere ipsi non licuit. Cum LVTHERI effato coniungimus acutissimi et nulli secundi VTRINGAE verba ad Es. XXXIII, 7. vbi talia habet: *Est sententia obscurior, a nemine facile intelligenda.* Etiam Iudaeorum doctores lubentissime saepe confitentur suam ignorantiam, vtpote qui passim locorum difficiliorum dilucidationem ab aduentu Messiae expectant, et ad illum vsque suspendere solent. Quem in finem omnia talia loca indeterminata relinquunt. Sic RASCHI in Comment. ad Zach.

(*) Sic e. gr. ipse fatetur Petrus II. Ep. III, 16. inesse epistolis Paulinis δύσκολὰ ἔστιν.

Zach. I, 1. expresse dicit: כְּבוֹדָהּ זָכָרָהּ סְרוּמָהּ הִיא מֵאֵר וְגו' וְחֵן אֲנִי יִכְלֹךְ לַעֲמֹד עַל אֲמִתָּהּ כְּתוּבָהּ עַד יִבְרַח מִזֶּה צֶדֶק
Prophetia Zachariae obscura est valde etc. et nemo nostrum poterit flare (ceu certi quid adferere) de veritate explanationis eius, usque dum venerit doctor iustitiae ().* Talis quoque vox fuit mulieris Samaritanae ad Salvatorem optimum Io. III, 25 (**).

§. XIX.

In propheticis porro libris ideo quoque necessaria est Interpreti modestia, quia multa, multa inquam, euentui sunt commendanda. Sic multa Iudaeis in V. T. fuerunt in Prophetis obscura, quae nobis, quum christi aduentu adimpleta sint, clarissima sunt. Hoc enim nulli in malam interpretandum est partem, si in determinandis vaticiniorum circumstantiis haesitet, eo, quod multum ab eorum complemento dependet: quo facto, lucida plane omnia erunt et clara. Hinc modeste potius particularia haec illa vaticiniorum momenta, quae difficultatibus suis laborant, euentui tradat quilibet, et nihil audeat certo definire (***) . Praeter ea nonne iustum est et aequitas ipsa, vt, quem ad modum in humanis, ita et in diuinis praesertim generaliori contenti semper finis explanatione, si particularia et specialia adsequi non valeamus. Melius enim est, et christiano homini conuenientius, vt in reuelatione diuina adquireat generali, DEO que omnipotenti et sapientissimo cetera commendat, quam vt ingenii signenta verbis diuinis inferat, et, si euentus alia plane edocuerit, in tuborem detur. Hinc non anxie curemus, qua ratione et quo tempore, quoque loco aliquid adimplendum sit; veritas namque diuina in nullo deficiet verbo. Po-

C

namus,

(*) Cf. Idem ad Ezech. XLII, 3, et R. D. KIMCHI ad Ezech. XLII, 5. Placuit nobis magnopere iudicium B. FRANKII in colleg. introd. ad fin. Pf. 70. scribentis: In omni studio exegetico praeflat ignorare quaedam, quam minus certo fundamento niti, merasque coniecturas frustra confectari.

(**) Vide, sis, etiam CVNAEVM derepubl. Hebr. L. I. C. 17. et HIERONYMUM ad templum Ezechielis.

(***) Cf. I. C. WOLF, in curis philol. ad 1. Thess. IV, 16. et B. LANGIUS in *Apocalypthischen Licht und Recht* p. 75. n. 14. p. 179. B. 7. et in Praefat. zum *Propbetischen Licht u. R.* passim.

namus, quaeso, locum Apoc. XII, 16. vbi talia legimus: *καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικί, καὶ ἦνοιξεν ἡ γῆ τὸ σῶμα αὐτῆς, καὶ κατέπιε κ. τ. λ. Et auxilio fuit terra mulieri, et aperuit terra os suum, et absorpsit, cet.* Si vel maxime determinare certo naqueamus; eo si vel plane ignoremus, quid hoc speciatim futurum sit, et quid in se comprehendat, *καὶ ἦνοιξεν* cet. sufficere tamen nobis omnino poterit, si adferamus, describi hic miraculum maxime nec opinatum auxiliium diuinum. Porro ad EZECHIELEM prophetam si respiciamus, et vltima illius capita perpendamus, quae primo intuitu Leuiticas ceremonias et vmbrailem cultum instaurare nobis quidem videntur; sunt tamen illic, quae Mosaico cultui et diametro contrariantur, atque hinc harum ceremoniarum mutationem talem plane inferunt, qualis describitur Act. VI, 14. *Ἰησοῦς ὁ Ναζωρεῖος - - ἀλλοίξει τὰ ἔθνη, ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωσῆς Ἰησοῦς Ναζαρενός - - - mutabit ritus istos, quos tradidit nobis Moses: vnde prono fluit alueo, EZECHIELEM illic de noui foederis Oeconomia, per CHRISTVM erigenda, loqui, in qua Leuitica lex abroganda esset. Sed hic nobis forsitan quis iure posset obicere; si ita res comparata est, cur igitur tanto adparatu Leuiticae ceremoniae ibi praescribuntur? Tunc id notandum probe est, mystice videlicet illa omnia explicanda esse. Et si ob hebetudinem intellectus nostri particularia omnia ad sensum mysticum referre non liceat: omnino generalioribus contenti (*) simus cum OCCETTO (**). et CALOVIO (***)). Ad talia autem particularia cum primis referatur *tempus et modus complementi*, vtpote quae nos vt plurimum laudent. Hac in re egregio suo exemplo praeiuit ipse PAVLLVS.*

Licet

(*) MATHESISVS ap. FRANZIVM de Interp. S. S. p. 97. ait: *Gottes Buch ist so voller göttlicher Geheimniß, daß wirs vollkommenlich in dieser Welt nicht auslernen werden.* cf. Sir. XVIII, 6. Mirum sane est, fuisse ex veteribus hereticis, qui temere satis ex loco PAVLLI 2 Cor. XII, 2. sqq. ansam arripuerint fingendi libros sub titulo *ἀναβασιμῶν* et *ἀποκαλύψεως* iactatos; haud memores Paulum ipsum, quae vidit et audiuit, vocare *ἀθέητα ἐχρήματα*. cf. Wolf. ad I. c. in cur. philol.

(**) In editione Ebraei codicis Halensi ad Ez. 45, 18. C. 46, 4.

(***) Idem in edit. Hal. ad Ez. 48, 35. vbi vterque id propter laudatur.

Licet enim hic δεδεμένος τῷ πνεύματι esset, quippe ex plurium prophetarum sui temporis praedictionibus persuasus, vincula et adfectiones sibi imminere: tamen Act. XX, 22. de se ait: τὰ ἐν ἑαυτῷ συνέβαινοντό μοι μὴ εἰδώς, eorum, quae mihi in illa accidere, ignarus sum. Admirabile profecto modestiae exemplum! Damnosum contra neglectum modestiae exegeticae in interpretandis prophetiis, in primis quod ad determinationem temporis adinet, illustrare licuerit ex eo, quod Ebraeorum doctores (quamquam, si veritatem spectes, perperam forte) de EPHRAIMI filiis narrant. Targum Chronic. 1 Par. VII, 21. post vocem ואלעד addit: הנהן דהות אמרכליא לבית אפרים ומני ית קצא מן שעתא דהות דבירא דמרי עלמא מתמללא עם אברהם ביני פסוגיא ומנו דהות חמי להון לממני מן יומא דאתילידו יצחק ומפקר ממצרים לתחי שנתן מן קודם דאתילידו יצחק הות הבירא i. e. ex versione editoris M. F. BECKII: Hi fuerunt praefecti domus Ephraimi, supputantesque sinem vel aeram peregrinationis Patriarcharum ab eo temporis articulo, quo verbum Domini mundi locutum est cum Abyramo inter segmenta (Gen. XV.): errauerunt vero. Debebant enim supputationis initium facere a die, quo natus est Isaacus, ad id usque tempus, quo sunt egressi ex Aegypto; triginta autem annis, priusquam natus est Isaac, collocutum est verbum Domini mundi cum Abyramo inter segmenta. Post quae sequatur porro, quae in textu Hebr. sic habent: ויהרגו את בני גת ואת בני חת Et interfecerunt eos Gathites etc.

§. XX.

Cogitemus insuper, hoc quoque modestiam nobis ut necessarium in prophetiarum explicatione iniungere, quod DEVS ipse (6) vaticiniis quibusdam et facilitatis et difficultatis notam superaddere voluerit. Quod autem DEVS, summus rerum arbiter, suo signavit sigillo, id quilibet summa venerari reuerentia tenetur. Sic e. gr. de eo, quod ad numerum nominis Anti-Christi adinet, ipse DEVS dicit: Ἦδε ἡ σοφία ἐστίν. Ὁ ἔλαβεν τὸν νῦν, ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηλου. ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστίν, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ χξς: Hic est sapientia. Qui habet intelligentiam, computato

numerus bestiae; numerus enim hominis est, et numerus illius est DCLXVI. Apoc. XIII, 18. Problema sane est intricatissimum, ad quod solvendum singulare requiritur acumen. Lubentes quidem concedimus, fore, ut post eius solutionem et complementum facile sit hocce vaticinium, quam in illo non nisi *deipous anθρωπος* sic: simul tamen contendimus, determinatam illius explicationem ad illam usque diem referendam esse, qui illud exactissime adimplebit. Ipse tunc DEVS aperiet maximam suam sapientiam, quod quidem saepe suos aliquamdiu vexationi tradat; enim vero iustum illis auxilium iusto ferat tempore.

§. XXI.

- (7) Denique et hoc necessariam in vaticiniis resoluendis modestiam suadet, quod ipse IOANNES hac in re exemplum ut certitudinis, sic modestiae, in materia de futuris adimplendis, exhibeat omni exceptione maius. Sic enim verba eius se habent I. Ep. III, 2. *Αγαπητοί, inquit, vñ τέσσα θεῶ ἐσμεν, καὶ ἔγω ἐφανερώθη, τὶ ἐσόμεθα. Οἰδαμεν δὲ, ὅτι, ἐάν φανερωθῶ, ὅμοιοι εἰν τῷ ἐσόμεθα. ὅτι ὁφόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστὶ. Dilecti, nunc filii DEI sumus, et nondum manifestatum est, quid futuri simus. Scimus tamen, quod, si manifestatum fuerit, similes illi futuri simus: Videbimus enim illum, quem ad modum est.* Ponit ea, quae certo adsequi et confirmare suo et aliorum exemplo potuit, et quae Spiritus ipse Domini in mente sua obsignauerat; reliqua mittit, et revelationi divinae in magno illo apparitionis die relinquit. Hunc sedulo et nos sequamur, ut magis Domino, quam nobis ipsis, credere discamus.

§. XXII.

4) *vbi quae-
stiones arduae
tractantur.*

Necessitatem porro modestiae exegeticae in tali quoque casu adferimus et requirimus, *vbi quaeſtiones arduae sunt tractandae et determinandae.* In his talibus quamvis vnicuique liceat coniecturas adferre, et aliis diiudicandas proponere; aequius tamen est et consultius, modeste τὸ ἐπέχειν eligere, quam incerta pro certis alteri obtrudere. Hoc enim fieri vel citra nostram opinionem poterit, ut, quam coniecturas nostras exornare et aliis plausibiles effi-
cere

cere studeamus, nos ipsi tandem illas exosculemur, ex illis tamquam ex principiis certis concludamus, et in illis quoque tamquam veritatibus iam dudum euicis, quin immo diuinis, adquiescamus. Hinc autem nihil tandem aliud exurgit, quam ut in fine confiteri cogamur, nos aliis pariter atque nobis quid imposuisse. Tales autem quaestiones arduas in sacris contineri litteris, neminem, qui data illas opera perlegerit, fugere poterit. Quasdam saltem paucis attingemus. Sic v. c. eruditi in translatione historiae de ELI, summo populi Iudaici pontifice, quaerere solent, num et hic ad salutem aeternae beatam fuerit translatus? item quum peruenerint ad ea, quae de ANANIA et eius VXORE SAPPHIRA Act. V, 10. leguntur, eandem eruditi quaestionem proponunt. Hae profecto sunt quaestiones satis arduae, et nemo hic sibi praesumat et decidere audeat, quae ipsa tacet S. S. Nostra sane nihil refert, ut eas quaestiones, propositu quidem faciles, sed difficiles determinatu certo adderamus, eo quod impossibile id nobis sit et plane superuacaneum (*). Sic quoque quaestio de situ paradisi, imprimis ratione fluiorum Pison et Gichon, adcurate et certo ob determinationem Scripturae cessantem definiti nequit. Huius etiam tenoris est quaestio illa de signo, quo HABELI innotescere potuit, acceptam fuisse Domino oblationem suam; et de signo, quo CAINO constitit, displicuisse DEO victimam suam; quale scilicet illud

C 3

lud

(*). Consentimus cum ven. LINDHAMMERO in adnot. ad h. l. *Was, inquit, die Frage betrifft: ob Ananias und Sapphira verdammt oder selig worden seyn? so ist dieselbe, weil die H. Schrift ganz davon schweiget, mit einer Gewisheit zu erörtern oder auszumachen, so unmöglich als unnützig. Die alten und neuen Ausleger sind darinn unterschiedener Meinung; diejenigen aber, welche sich hierüber gar keines Urtheils anmassen, gehen am sichersten. Es ist glaublich, daß Ananias und Sapphira sich zuerst mit einem rechten Ernst zu dem Christenthum gewendet haben, weil in dem Anfang ein grosser Entschluß dazu gehörte, wenn einer ein Christ werden wolte; so kann auch gar wohl seyn, daß sie auf Petri Befragung ihre Sünde noch herzlich bereuet hätten, und also gerichtet worden sind am Fleisch, ihr Geist aber noch errettet und selig worden ist. 1 Cor. V, 5. Cap. XI, 32. 1 Petr. IV, 6. cf. b. GERHARDI adnot. posth. in Acta p. 143. et b. SEB. SCHMIDII Comment. in 1 Sam. IV, 18.*

Iud fuerit? Scriptura iterum silet; hinc etiam omnis labor ac sudor, ut ut sit maximus, est frustraneus. Plures adducere tales quaestiones merito superfedemus, quum vnicuique ex adlatis satis colligere liceat, necessariam plane et vtilem esse in quaestionibus difficilioribus modestiam.

§. XXIII.

5) ubi res priscæ definiuntur.

Modestia quoque exegetica tunc Interpreti maxime est necessaria, ubi priscarum rerum singularia momenta difficultatem habent. Memores enim semper esse debemus illorum verborum, quae 1. Paral. IV, 22. leguntur: *והרברבו עתיקותיהם* *istae vero res (sunt) antiquae*. Quot enim, quaeso, res et facta nobis referuntur, quae pro fundamento habent ritus quosdam antiquos, qui vero ad nos non peruenerunt; quas proinde res et facta ob horum rituum ignorantiam introspicere et certo explicare nequaquam possumus? Olim quidem istae res potuerunt fuisse planissimae, ita quidem, ut omnes eas intelligere et de iis iudicare nullo labore quiverint; at vero nos, utpote fundamento earum destitutos, plane latent, suntque nobis reclusae et manent. Si igitur Interpreti tales obveniant, melius est, si ignorantiam in illis determinandis modeste fateatur, quam ut talia proponat, quae leuissimo nituntur fundamento, atque hinc eo facilius ab aliis euertuntur.

§. XXIV.

6) ubi singulariæ voces sigillatim considerantur.

Nemo insuper inficias iuerit, tunc quoque modestiæ exegeticae praecipue locum esse, si singulariæ voces sigillatim considerantur. Saepius enim usu venire solet, ut cognitio nostra, ut ut alias sit distincta, in considerandis et distinguendis vocibus singulis nos destituat, neque eo penetrare valeat, ut omnia et singula acu tange-re nobis sit possibile. In tali casu, si in S. S. explanandis nobis obveniat, modestiam quisque coram monstret necesse est, ut de singulis vocibus determinandis et adplicandis non nimium sit sollicitus, seque sine necessitate maceret. Boni namque tunc Interpretis est, ut pro lucro hoc iam reputet, si rem ipsam, de qua agitur, et cuius sensum genuinum indagare studet, studio attingerit suo, ut ut deinde exactam et plenariam singularum vocum rationem earumque deter-

determinatum significatum reddere et adferere nequaquam valet. Talia loca in sacris paginis occurrunt fat multa, quorum quidem sensum generaliore adsequimur; specialiore vero illorum determinationem, qua singulas voces, mittere cogimur. Si itaque consideremus verba PAVLLI Eph. III, 18, quibus fideles ex paterni amoris affectu precatur et adhortatur, ut verum CHRISTI amorem magis et magis perpendant, et sibi ira adplicent, ut in illo amore de die in diem perfectiori modo fundentur; hanc illis rationem subnectit, ut comprehendere ac cognoscere valeant, vna cum sanctis omnibus, *τί τό μέγας καὶ μύθος, καὶ βάθος καὶ ὕψος*, quatenam (sic) *latitudo et longitudo, et profunditas et altitudo* (amoris scil. Christi): tunc quidem generaliora hic probe perspicimus; enim vero specialissimum verborum sensum attingere vix valemus. Quod si ergo quis specialiora determinare auderet; modeste hic sane illi esset agendum. Sufficere enim vnicuique veritatis studioso omnino potest, si locus hic componatur cum similibus 1081 verbis Cap. XI, 8. 9. *Sapientia DEI excelsior est coelo, profundior inferno, longior terra, latior mari.* Hinc etiam quivis inde condiscere poterit, prouerbialem hanc esse dictionem, eaque dubio procul significari immensam et infinitam plane rei cuiuspiam magnitudinem (*). Plura qui a nobis desideret, et determinatiora qui postulet, eo simul ipso significabit, sibi maioris momenti et melioris usus et fructus esse incerta et dubia, quam vera et certa; utpote non perpendens, DEVM id propter suam nobis reuelasse voluntatem, non ut oriosa verba illi adfingamus, sed potius ut cognoscere valeamus, infinitum esse et maximum suum erga nos miseros, utpote nil tale meritorum, in CHRISTO redemptore nostro amorem. Hoc quod scil. singularum vocum significationem determinare praecise non valeamus, in multis adhuc S. S. locis obtinet. Cum primis autem proprium hoc est *Cantico Canticorum Salomonis.* Hoc quidem, quo tendat, generatim magno studio adsequimur: at vero specialissimas textuum

(*) Hoc etiam obseruauit Cel. D. CHRISTOPH AVG. HEYMAN-
NVS in dissertatione, cui titulus: *de Christi amoris erga homines im-*
mensurabilitate; §. 7. addens simul: *Non est itaque quod solliciti se-*
mus de figurarum exponenda sacra hac mathematica, quam vocat
GLASSIVS in Philologia sua sacra p. 1612.

vocumque explanationes et adplicationes temere quis et satis audacter tentauerit. Contenti finis oportet, omnia in eo contenta eo tamquam ad primum principium redigenda esse, vt partim **CHRISTVS**, tamquam sponsus, tenerrimum suum amorem et gratiosam praesentiam sponsae declaret; partim vt sponsa excitetur vnice ad **CHRISTVM** tamquam ad vltimum et optimum suum refugium et asylum tendere, atque sic ad veram animi quietem peruenire.

§. XXV.

7) ubi causae rerum et factorum inuestigantur.

Circa hanc autem materiam de modestia Interpreti necessaria, probe porro obseruandum est, vsu quandoque alicui venire posse, et actu sic euenire, vt *causae rerum et factorum sint inuestigandae*; tunc hoc ex arte tenendum est, nos nequaquam decere, vt causas rerum et factorum fingamus ex nostro ipsorum cerebro, in primis vbi critica modestia opus est; illasque pro veris causis venditemus. Hoc enim non esset verbum diuinum explicare, et veritatem illius adstruere, sed potius illud in quemcumque sensum vertere, et plane deprauare. Hinc caute omnino in causis adserendis procedamus. Hac in parte Rabbini plerumque modum omnem excedunt, ita, vt non Scripturas scrutari, sed potius in illis fabulari prorsus videantur. Sic **R. SALOMO ISAACIDES**, quum ad **Esa. XXXVII, 38.** vbi interfectio Sanheribi recensetur, illius causam inquirere et lectorem indicare instituit, haec habet: **שְׂאֵמֶר אִם תִּצִיל אוֹרֵי שְׁלֹה** **וְהַרְגוּנִי בְּמִי מַלְכֹתֵי שְׁחֵמָתַי בְּנִיחָם כַּאֲן אֶקְרִיב שְׁנֵי בְּרִיךְ עֲמָדוֹ וְהַרְגוּנִי** *Siquidem dixerat (Sanherib): si eripueris me, (o Nisroche), vt ne interficiant me ciues regni mei, quorum filios illuc (in Iudaeam) duxi, offeram duos filiorum meorum coram te. Insurrexerunt igitur et interfecerunt eum (filii).* Eandem tibi in eadem re et causa illius inquirenda inflat **R. DAVID KIMCHI**, cuius verba ad **2 Reg. XIX, 37.** huius sunt tenoris: **בְּאֵרֶה סַנְהִרִיב שְׂאֵל אֵת חֲכָמָיו כְּאִשֶׁר הִכָּה הַמֶּלֶךְ אַחַר מָתָתוֹ מִה זְכוֹת שֶׁל אוֹמֵה זוֹ שְׂאֵלְהֵיחָם נִלְחָם לֵהֶם אִמְרוּ לוֹ אֲבֵרָהֶם אֲבֵיחָם הֵעֵלָה אֵת בְּנֵי עוֹלָה אִמֵּר אִף אֲנִי אֵעֵלָה אֵת שְׁנֵי בְּנֵי לַאֲלֹהֵי כִשְׁשִׁמְעוֹ בְּנֵי הַכּוֹרֵת בְּחָרֵב בְּעוֹד שְׂחֵיחָה מִשְׁחֵחָה** *Est iucunda Rabbiorum nostrorum narratio: Sanherib interrogavit sapientes suos post excidium ab angelo exercitum eius, quodnam esset*

esset meritum gentis illius (Iudaicae), quod Deus illorum pugnavisset pro illis? Responderunt ei, quod Abrahamus, pater illorum, obtulisset filium suum in holocaustum. Dixit igitur: Etiam ego offeram duos filiorum meorum Deo meo. Quod quum audivissent filii eius, percusserunt eum gladio, dum adhuc esset adorans. Satis audacter uterque in proponenda causa procedit. Tacent Scriptores sacri, qui hac de re referunt: sed illi, quod cerebrum ipsorum effinxit, temere protrudunt; nec ut probabile tantum proponunt, sed tamquam certissimam veritatem alii obrudere conantur. Ne ergo et nobis tale quid obueniat, semper caute et modeste nobis erit versandum: et si causam aliquam proponere studemus; tunc vigilandum unicuique erit, ut illam, ut possibilem saltem, non vero ut certissimam alteri proponemus. Cum primis autem modestia necessaria interpreti est, ubi crisin applicare contendit. Secus enim si fieret, statim id quoque inde eueniret, ut verba quaedam sacri textus, quae genuina tamen sunt, censoria sua dispungeret et penitus eliminaret virgula (*). Operae hic omnino pretium est, ut referamus ad sensu dignissima WOLFFII verba, quae in Praef. Curat. T. III. habet: *Numquam equidem, inquit, ita statui, quod in locis codicis sacri exponendis nullus profusus locus coniecturis pateat.* Sunt quaedam *δυσνόητα*; sunt, in argumentis imprimis historicis et antiquariis, quaedam non satis ad liquidum perducta. In his doctrinae et ingenii vires periclitari non solum integrum cuique esse velim, sed et praeclarum laudaeque dignum arbitror. Nimia itaque et luxurians iure meritoque improbatur crisis: simul tamen et id requiritur, ut certis se quibus contineat limitibus (**). Conferre hic neminem pigebit c. A. HEYMANNI diss. de exegefi historica S. S. §. 33.

D

§. XXVI.

(*) v. I. C. WOLFFIUM in curis philol. ad Act. II, 30. p. 1038.

(**) Adeomodari in rem praesentem potest Prov. XXV, 2. כָּבֹד אֱלֹהִים הוֹסֵר דָּבָר, imprimis ex interpretatione COCCORII: *Gloriosum Deo est tegere verbum, i. e. recte loqui, ut opus sit scrutatione.* Quamvis in textu illo de S. S. proprie non sit sermo.

§. XXVI.

9) *vbi definiuntur librorum sacrarum Scriptores anonymi.*

Necessaria denique bono Interpreti modestia exegetica est, quum eo peruenerit, *vt definiat librorum sacrarum Scriptores, qui anonymi sunt.* Facillima hic est errandi via, et omni quis opus habet circumspectione, ne in illis determinandis nimium ipsi placeant coniecturae suae. Eo ipso enim, quod nomen scriptorum illorum nobis non innouerit, probabiliter saltem eos definiamus, quia coniecturis modo eos detegere conamur. Nec enim opus est praecise, vt certo semper sciamus auctores librorum sacrarum secundarios, siquidem auctoritas canonica ab iis non dependet. Sufficiat nobis certo scire, auctorem illorum primarium esse ipsum DEVM infalibilem. Sic modo modestissimo b. SEBAST. SCHMIDIVS sentit, quum in adnot. ad Cap. I. t. libri RVTH de auctore illius secundario verba facit: *De auctore secundario, inquit, huius libelli certi quid non habetur; immo nec haberi potest. De variis quidem variorum coniectura est: sed quae incertiore lectorem tantum dimittit.* Et paucis interiectis, *In quantum quidem, pergit, coniecturare licet; existimauerim, probabilissimam coniecturam fore, si dicatur, eundem huius libelli, qui etiam libri Iudicum, auctorem esse: ita, vt quem ad modum historia de Michae et tribu Danis, nec non historia de bello Gibeonitico eiusque causa, sic haec quoque de RVTH historia quaedam libri Iudicum quasi adpendix sit: nisi quod illae de Michae idolo et interitu Gibeae historiae pars quaedam ipsius libri Iudicum factae sunt; huic vero de RVTH enarrationi, tanquam prolixiori, peculiari libellus datus est.* Hic b. vir sententiam quidem suam de auctore libri RVTH protulit; at cum omni modestia, ita quidem, vt cuique liberum suum maneat iudicium. Sic et nobis incumbit, vt, quotiescumque de auctore huius vel illius libri sacri sermonem instituimus, semper omnem adhibeamus modestiam, eo quod certis plane destituamur criteriis. Ceterum HIERONYMI quoque laudabilis omnino modestia ex his verbis satis elucet, quae legantur in praefat. Comm. in Abdiam: *Per vetera vestigia rursus ingrediar, emendans si fieri potest curuos apices litterarum. Insaneram, nec dum scribere noueram: rixebat manus, tremebant articuli. Nunc, vt nihil aliud profecerim, saltem Socraticum illud habeo, scio, quod nescio. Dicit et Tullius tuus, adolescentulo sibi inchoata*

obscura quaedam et rudia excidisse. Si hoc ille tam de libris ad He-
vennum, quam de Rhetoricis, quos ego vel perfectissimos puto, ad com-
parationem senilis peritiae dicere potuit: quanto magis ego libere pro-
fitebor, et illud fuisse puerilis ingenii; et hoc maturae senectutis? Haec
de necessitate modestiae exegeticae adduxisse sufficiat.

§. XXVII.

Necessitate multis nunc momenti adserta peruenimus nunc ad
id, quod porro modestia a bonae fidei Interprete omni requirit
modo; videlicet conuenit quoque illi, ut pertinax minime sit in
defendendis cogitatis et adsertis suis, si nimirum falsitas eorum aut
insufficiencia saltem ab aliis argumentis rite deductis fuerit ostensa.
Fieri namque facile omnino potest, et saepius quoque accidit, ut,
si nimium nobis nostrisque viribus confidimus, sensum vel sacrae
Scripturae plane contrarium, etiam citra nostram opinionem, adsera-
mus, vel ad minimum non satis dilucide mentem nostram explicemus
et determinemus omnibus suis circumstantiis. Homines enim
sumus; hinc quoque humani nihil a nobis alienum putemus. Ac-
cedit et hoc, nimiam saepe de doctrina sua et perspicaci ingenio
opinionem multos saepe eo adigere, ut re vera erroris se immunes
esse credant. At vero quam cito tales tunc in praecipitia ruunt! id
quod experientia iam diu nos edocuit. Quem ad modum autem
errare humanum est: ita omnino interpretem sacrae litterarum
deceat non tantum, sed etiam obligatus multis modis est, ut errore
suo, siue determinato ex consilio, siue ex oscitantia fuerit admissus,
ostenso, in meliori adquiescat sententia. Tantum namque abest,
ut hoc tale Interpreti bono fuerit dedecori, ut potius laudandus sit
veritatis amans illius animus. Oculi enim plus vident, quam ocu-
lus, ut in proverbio dicere solent. Et quis Interpretem, correctio-
nem sanam et ex bona mente fluentem admissurum, ideo contem-
net et risu excipiet? Nemo sanae mentis eiusmodi quid admiserit.
Quod enim huic accidit, ab hoc et alii non sunt liberi. Insuper
quoque ipsa hunc benignum erga veritatem animum nobis iniungit
sacra Scriptura. Sic enim legimus Prov. XXX, 32. אִם-
לֵבָהּ יִדְבַק בְּחַטָּאתָא וְאִם-לֵבָהּ יִדְבַק בְּחַטָּאתָא, Si stulte egeris, inquit, afferendo
te ipsum; et si (alium) cogitaueris: manum ori (imponere). יִבְּוֹשׁ
praeter ea ipse nobis hac in re suo praeciuit exemplo. Ille enim,

D 2

quam

VI. Non per-
tinacem esse
in suis defen-
dendis placi-
tis.

quum DEVS ipsi singulari quodam modo adparuisset, illique errores commillos et adplicationes peruersas proposuisset, adeoque argumentis maxime stringentibus conuicisset, non modo non negavit, sed suppliciter etiam fuit deprecatus. Sic enim se illius habent verba: וְהוּא קָלַח מִן הַשִּׁבְרָה יְדֵי שְׂמֹתַי לְפָנָיו אַחַת דְּבַרְתִּי וְהוּא אָמַר לִי עֵצָה וְשָׂתִים וְלֹא אָמַרְתִּי לְבִי? *Manum meam ponam super os meum: semel loquutus sum, sed non respondebo; et secunda vice, sed non addam, Cap. XL, 4. 5.* Faciles igitur et nos simus omnia lubentes admittere, quae ad nostram ipsorum emendationem conferre quid possunt.

§. XXVIII.

VII. *In verbis S. S. claris sensum aliosum non esse detorqueendum.*

Modestia quoque exegetica ad id nos obligat, ut in verbis S. S. planis sensum aliosum non detorqueamus, etiamsi illae difficultates, quae forsitan sese offerunt, remoueri possent. Valer namque et hic, quod alias in Icholis hermeneuticis dici et iniungi consuevit, a littera plana et determinata non esse recedendum, nisi id suadeat et urgeat summa necessitas. Si itaque verba, prouti iacent, sensum planum et sanum omnino habent, ad quid valeret illorum dilaceratio? Nulla sane est et fuit vnquam veritas, quae ab aliis non fuit obiectionibus adpetita. Accedit, ut saepius illae difficultates fuerint auctae et cumulae, quae tamen, si adcuratius examinentur, nullius sunt ponderis, ita, ut earum causa ipsa littera sit deferenda. Melius proinde est verbis planis insistere, quam temere ea mutilare. Sic clarissima sane sunt verba CHRISTI Io. III. 14. vbi serpentem aeneum typum Melliae fuisse expresse adferit. Multi tamen difficultates sine necessitate neclunt, inter quas praecipua est, quod si serpens ille emblemata diaboli fuerit, adeoque nefas omnino sit, eundem cum CHRISTO comparare. Sed friuola omnino est haec adfertio et obiectio. Potest namque vna eademque voce comparatio inter res diuersas institui, sed modo et ratione plane diuersa. Sic in sacris paginis CHRISTVS vocatur leo; quod nomen ipsi etiam diabolo tribuitur: quis autem inde concludere veller, vna ratione haec talia efferi, quum ipsa etiam S. S. diuersa id ratione indicet et explicet? Hoc etiam et hic valet. Nulla igitur, teste WOLFIO (*), est illis cedendi hic necessitas, ut potius

in
(*) in cur. philol. ad h. l. Vide etiam, sis, DEYLINGIUM in obs. sac. P. II. p. 169. TRILLER. in der Untersuchung etlicher Oerter N. T. p. 45. 49.

in tam diserta adfirmatione securissime acquiescere possimus, si vel mille adferri possent difficultates, quas paucissimas hic nonnulli ne-
ctunt. Tutius enim foret, ignorantiam in illis solvendis aperte pro-
fiteri, quam de verbis CHRISTI tam clavis aliorum detorquendis
temerariam operam suscipere. Et omnino multo convenientius ho-
mini, qui CHRISTO nomen dedit, est, ut Doctore suo, qui
veritas ipsa est, credat, quam ut inanes sibi et futes imprimat dif-
ficultates. Commode autem Salvatore cum isto serpente com-
parari posse, praeter alios ostenderunt BOCHARTVS P. II. Hieroz.
L. II. c. 13. WITSIVS in Oeconom. Foeder. L. IV. c. 10. HVETIVS
in Demonstr. euang. p. 113. et alii plures. Caveamus hinc nobis
maxime, ne nostra diuinis praefermamus, sed potius fide simplici
vniuerso DEO in verbo suo nobiscum loquenti credamus.

§. XXIX.

Modeste insuper nobis versandum erit, si definire instruimus VIII. In defi-
particularium quorundam phaenomenorum causas. Quo rariore niendis parti-
enim eiusmodi casus sunt, eo cautiores quoque sumus in causis il- cularium quo-
lorum indagandis. Inprimis si nullum earum causarum vestigium rundam
in ipsis litteris diuinis deprehendamus. Tunc sane ab inquisitione phaenomeno-
causarum illarum omnino desistamus oportet; aut saltem omnes no- rum causis
strae adferentes ut merae coniecturae sunt venditandae et propo- modeste agen-
nendae. Si enim omnia exacte digestimus et inquisiuimus, nihil dam.
tamen ulterius nobis relinquatur, quam possibile esse, hanc vel il-
lam huius vel illius rei existisse causam. Qui plura adferit, aut
gannit, aut saltem figmentis suis superbit. Sic si quis causam eam-
que certam indagare vellet, cur in Psalmo CXLV, qui alias est
Psalms alphabeticus, littera Nun fuerit omisa? illi certe nihil mag-
is adferere licet, quam ut rem coniecturando adsequi conetur; si
plura dare et pro certo quid adfirmare ausus fuerit, modestiam
omnem excedit, et nullius adfensum meretur. Tacet enim Scri-
ptura; tacent scriptores sacri coaeui: hinc et nostrum erit, ut de
causis earum rerum vel plane taceamus, aut ad minimum non plus
nostris tribuamus coniecturis, quam par est.

§. XXX.

Saepius insuper Interpreti accidit, ut omni cura sua et indu- IX. In pro-
stria adhibita, obscura tamen semper maneat et difficilis plenarii va phetis si plu-
ticiniorum narium cons-

*plementum
determinari
nequit, non
tamen statim
res ipsa abii-
cienda.*

ticiniorum complementi determinatio. Hinc in tali casu hoc probe Interpreti tenendum erit, videlicet ad modestiam exegeticam spectare et hoc, ut, si in prophetiis historicum complementum plenarium digito statim monstrari nequit, rem ipsum non abiiciamus protinus, sed potius infirmitatis nostrae probe memores simus, et Domino omnimodum verbi sui complementum committamus. Reminiscamur enim illius Apostoli dicti ad Hebr. II, 3. *ὅτι δὲ*, inquit, *ἔπος ἐξώμεν αὐτῶν τὰ πάντα ὑποτασσόμενα*, nunc autem nondum videmus omnia in uniuersam esse ipsi subordinata. Hic ipse Apostolus faterur, se in praesenti, ut et alios fideles, plenarie penetrare non posse, quomodo scilicet omnia CHRISTO subiiciantur; sed non ita fore in perpetuum. Contenti ergo omnimode simus, quod cum eodem Apostolo passimus libere eloqui, v. 9. *τὸν δὲ βραχὺ τι πρὸς ἀγγέλους ἠπαυσιμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πρόδημα τῆς θανάτου, δόξαν καὶ τιμὴν ἐσθρανόμενον*, illum, qui per breue temporis spatium minor fuit angelis, videmus Iesum, per passionem mortis, gloria et honore coronatum. Quem ad modum enim medicorum filii in difficilioribus morborum aspectibus non statim desperant, sed potius omnia felici futuro euentui relinquunt; ita et nos cum primis decet, ut rem, licet paullo difficiliorem, non penitus denegeamus, sed sedato potius et tranquillo animo ipsum euentum expectemus felicissimum, utpote qui omnia clariori luci exponet. Vallet et heic tritum illud: *Quod differtur, non aufertur.*

§. XXXI.

*X. Exempla
modestiae
exegeticae
ipsam exhibe-
re S. S.*

Nec desunt nobis in ipsis sacris litteris exempla, ex quibus modestia exegetica elucet. Ex his ante omnia in scenam producendus erit uniuersus coetus Israeliticus. Licet enim ab ipso benigno NUMINE publica lege sabbathica poena capitalis generatim transgressoribus indicta fuisset, secundum illud Exod. XXXV, 2. *כל־העשה בו מלאכה יומת*, *Quicumque facturus est in illo opus, occidetur*; licet praeter ea doctores Thalmudici temere satis consinxerint regulam, strangulationem intelligi, ubicumque *ומת* vel *ימת* in sacra Scriptura dicatur: tamen ea modestia ille coetus vsus fuit, ut non statim violatorem Sabbathi poena quacumque capitali adfecerit, sed potius illum posuerit in custodia, vti Num. XV, 34. habetur: *כי לא פרש מה־יעשה לו* eo quod nondum

nondum expositum fuisset, quid faciendum sit illi (*). Deinde et IOSEPHVS hac in re eximio suo nobis praeiuit exemplo. Hic namque, quum ab ipso interpretatio somniorum posceretur, DEO, soli infallibili, non infirmis humanis viribus, visorum diuinorum explicationem et omnimodam enucleationem tribuit. Audiamus modo ipsa eius ad ministros regis Pharaonis verba, Gen. XL, 8. **הלוה לאלוהים פתרנים** *Nonne, inquit, DEO interpretationes* (proprie conueniunt?) Idem ad Pharaonem, qui et ipse ex IOSEPHO talia quaerebat, libere dixit: **בלשרי אלוהים יעמה פרעה אודשלוה** *Non meum* (est hoc. Enimvero) *DEVS respondebit pacem Pharaonis*, Gen. XLI, 16. DANIEL porro, qui licet donis Spiritus sancti instructus esset vberrimis, magnaue sua sapientia vbique sere locorum inclaruisset, tamen nihil sibi arroganter vindicauit, multo minus insignioribus illis donis diuinis superbiit, sed omnia potius singulari diuinæ gratiæ tribuit. Hinc etiam regem Nebucadnezarem, qui aliquando somniabat, et id propter turbatum valde erat, DANIEL rogauit, vt ad somniorum reuelationem et explicationem tempus quoddam ipsi concederet. Quumque DEVS illi haec gratiose fecisset nota, aperte apud regem fuit professus DANIEL: **רוח די מלכא שאל לה חכימן אשפין חרממן גורן יכלין לחחוויה למלכא: ברום איתי אלה בשמיא גלא רון והודע למלכא נבוכדנצר מה די להיא באחרית יומיא** *Arcanum, quod rex petit, non sapientes, diuinatores, astrologi, decisores possunt indicare regi. Verum est DEVS in coelis, reuelans arcana, qui etiam notum facit regi Nebucadnezari, quid futurum sit in postremis diebus.* MOSES praeter ea prodeat vt illustre modestiæ exegeticae exemplum, de quo Exod. IV, 6, dicitur: **ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל-האלהים** *abscondisse illum faciem suam, eo quod timuerit adspicere DEVM.* MOSES proinde ad instar Cherubinorum se exhibuit, vt pote qui etiam faciebus tectis super arcam erant positi. De his autem mox erit dicendi locus. Nec non DAVID ipse suo exemplo nobis monstrat, in explanandis eloquiis diuinis semper nobis agendum esse modeste, et reuerentiam NVMINIS semper

ante

(*) Conferri hic omnino meretur maxime reuer. Dr. Praefidis diss. de Poenis capitalibus §. XI, XII.

ante oculos habendam, nihilque sibi ipsi confidendum. Sic enim ille precatur Psalm. CXIX, 18. *גל עיני ואמיטה בנלאות מחורתיך* *Aperi oculos meus, ut perspicere valeam mirabilia legis tuae.* Eunuclus denique reginae Candaces idem nobis commonstrat, utpote qui probe infirmitatis suae conscius, quum a PHILIPPO, CHRISTI apostolo, Act. VIII, 30. 31. interrogatus esset: *εἰδέω γε τι σὺ σκηνῆς, εἰ ἀναγιγνώσκεις;* *Intelligisne igitur, quae legis? respondit: πῶς γὰρ εἰ μὴ δυνάμην, ἐδὼν μὴ τις ὀδηγήσῃ με;* *Quomodo quae so possim, si nullus mihi viam monstrauerit?* Ex hisce sane exemplis cognoscere nobis liceat, nobis omnibus conuenire modis, ut modeste et reuerenter de verbo sentiamus diuino.

§. XXXII.

XI. Nec non
symbola mod.
exeg. exflare.

Restat adhuc, ut paucis quoque attingamus *symbola modestiae exogeticae*. Inter haec ante omnia referimus *Cherubinos*, utpote qui non sine ratione supernis alis suas texisse facies leguntur, Esā. VI, 2. conf. Apoc. IV, 8. Quae autem ratio subesse alia eius rei poterit, quam ut nobis significetur, uti spiritus purissimi omni reuerentia ad DEVM accedunt, et verbum eius submisse venerantur, ita et nos decere, ut maxima semper cura et modestia ad translationem verbi accedamus diuini, DEIQUE maiestatem submisso cultu veneremur. Idem quoque notant *quatuor animantia*, eosdem *Cherubinos* repraesentantia in curru EZECHIELIS, quae stabant subter expansum, cui Filius DEI infederat, *Ezech. I, 6*. Et quare haec animantia non sex alis, uti *Cherubini*, repraesentantur? Hoc fortasse ideo fit, quia facies eorum iam iam erant ab expanso illo tectae; adeoque vberiori non indigebant tegumento. Quid porro nuditate pedum in calcando loco sancto, quam ipse DEVS olim Moisi et Iosuae imperauerat, aliud designari videtur, quam in rebus praecipue diuinis non temere nobis esse procedendum, sed maximam semper reuerentiam adhibendam? conf. Exod. III, 5. Ios. V, 15. Eodem vergit quoque *sessio humi* post acceptam a DEO reuelationem, qualis DAVIDI tribuitur II. Sam. VII, 18. Hic enim, quum multa felicitate etiam post obitum fata eidem per NATHANEM ex reuelatione diuina adnuntiata essent, *sedisse coram Domino* dicitur, humillimaque DEVM fuisse veneratum animi submissione. Et quis tandem iure poterit ire inficias, ritum quoque istum *synagogicam*

goticum apud Iudaeos consuetum, *obuclandi* scilicet *caput* inter legendum codicem sacrum, adhibito פָּרָשָׁה seu *velo*, tum reuerentiae tum modestiae causa erga verbum diuinum fuisse introductum? Nec obstat nobis, si quis obiiceret verba PAVLLI 2 Cor. III, 18. *Ἡμεῖς πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου καποισφίζομενοι, κ. τ. λ. nos omnes reuelata facie gloriam Domini introspectientes*, etc. Quilibet enim facile intelliget, non esse sermonem PAVLLO de imperfectionis sensu, utpote quem ipse libere adserit 1 Cor. XIII, 9. sed eum haecce verba opponere τῇ πωρωσει τῆ νοῦς *obdurationi mentis*, cuius quippe in antecedentibus mentionem fecerat. Ritus autem obuclandi caput apud Iudaeos modestiae causa valere, exinde quoque confirmari poterit, quod iisdem faciem *retegere erga legem vel in lege est immodeste se erga legem gerere*. Sic CALVOERIVS in Gloria Mosis diss. II. p. 61. hanc loquutionem ABARBANELI solemnem adserit: קָמוּ דַּמְדָּם אֲנִישֵׁי בְּנֵי בְיֵעָר וְהָיוּ פְּנֵיהֶם שְׁלֵל כְּהַרְמָה
Ecce surrexerunt viri Belialis, qui RETEXERVNT FACIES, QUOD NON EST SECVNDVM MODVM PRAESCRIPTVM. Sic et MAIMONIDES, quem WOLFIYS in Cur. ad 2 Cor. III, 13. adlegat, in *More Neuchim* L. III. c. 9. *Lex data est, inquit, die nubilo, ad significandum velum, quod oculis nostris adimit prospectum veri*. Atque sic et nos vela dissertationis nostrae contrahamus, imbecillitatis quoque nostrae probe confecti. Quod si tam insigni argumento, ut hoc est, non ex asse satis videar fecisse, ex mente veritatis amante me iudicabis B. L. sin adprobatione tua digna visa quaedam fuerint, DEO ea vnice tribue, ut EI soli remaneat gloria.

F I N I S.

E

DOCTIS-

AD DOCTISSIMO
HVIVS DISSERTATIONIS
AUCTORI

S. P. D.

PRAESES.

Argumentum, quod hac dissertatione Tua elaborandum fumsisti, ita comparatum est, ut et profectus Tuos in exegeſi ſacra haud contemnendos prodat, et ſimul laudabilem animi Tui moderatiam ob oculos lectoribus ponat. Etenim ex quo ſacris operari coepiſti ſtudiis, primo in Ienſi, deinde vero in hac noſtra academia, nihil Tibi prius, nihil antiquius fuit, quam ut, praeter praeparamenta philoſophica et mathematica, non ſolum dogmata ſacra, morumque doctrinam reuelatam, et polemicam ſacram, cum eccleſiaſtica hiſtoria, ex Docentium ore haurires; ſed etiam inprimis ſcrutandis litteris ſacris, tum veteris tum noui foederis, me quaticumque duce, dares Te totum: ratus id quod res eſt, Scripturam omnem diuinitus inſpiratam, vtilem eſſe ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudendum in iuſticia, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus, 2 Tim. III; 16. Aliud nempe animatus fuiſti, quam ſunt hodie multi illorum, qui in theologiae cultoribus nomina ſua profitentur; vixite ſtudium ſacrorum fontium vel prorsus negligentibus, vel certe incurioſius tractantibus: qui ſi non verbis et ore, tamen ipſo opere haud

DOCTIS

haud

haud obscure indicant, sibi alia omnia potius, quam tractationem oraculorum diuinorum, in necessariis reputari. Deinde vero, vel ipso ex usu et exercitio, didicisti, esse heic illic in diuinis Scripturis interpretandis; ubi scientia nostra vel deficiat prorsus, vel saltem sit insufficientis, ut agnoscere necessarium habeamus, quod Apostolus ipse 1 Cor. XIII, 9. professus est, ex parte cognoscimus, et ex parte prophetaemus; nec probrosum interpreti censeari debeat, si quando vel ignorantiam suam, vel insufficientiam cognitionis fateatur. Placet mihi acutissimi in Ebraeis exegetae, Abenezrae, modestia, qua, vixit mysterium illud Iehouae trans-euntis coram Mose, testantisque de Iehoua, Ex. XXXIV, 6. quod nobis saltem Christianis explicatu facilius, quam Iudaeo est, assequi vel non potuerit, vel noluerit, tamen modestam satis in Commentario suo ad l. c. adposuerit glossam, Christianis ipsis exosculandam, Ne mireris, inquit, quod Deus de Deo verba ista proclamauerit: כי הוא לבדו יודע וידעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד quoniam ille solus est sciens, et scientia (scientiae apud nos effector) et qui cognoscitur: et haec res profunda est valde. Perge igitur, doctissime Respondens, viae illi, quam ingressus es, ulterius insistere, ut diligens quidem, sed et modestus litterarum sacrarum scrutator sis: fructum enim, quem per antecessum, cum specimine hoc Tuo, Tibi gratulor, habebis inde amplissimum, Tibique et Ecclesiae salutarem. Vale. Halae, d. 1. Maii A. dno 1800 LI.

360r. 1700. (o) 1700.

PRAENOBILISSIMO

ATQVE

DOCTISSIMO CANDIDATO,

DOMINO

IOANNI PETRO HVZELSIEDERO,

S. P. D.

IOANN. AVGVSTVS MAJER,

ARCHIDIAC. VLR. ET PAST. DIEMIZ.

Ex quo cardinem futurae Disputationis TVAE in modestia exegetica verti, Ipso TE indice compertum habui, non potui non idemtidem redire in memoriam eorum, quae AVGVSTINVS olim VOLVSIANO scripsit (*), ubi, inter alia: „Tanta est, inquit, christianarum profunditas literarum, vt in eis quotidie proficerem, si „eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio, conarer addiscere.“ Constat inter omnes, AVGVSTINVM ex Patribus quos vocant, quosque latina tulit aetas, nemini secundum fuisse. Erat is a naturae dotibus et ab arte instructissimus, ingenio vasto, acri iudicio, studiis adfuetus, multo rerum vsu pollens, in foro quoque, nedum in ciuitate christiana. Et iste Vir, at qui et quantus? iste Vir, transacto in

lite-

(*) In Ep. III. Opp. T. II. f. 8. A. Edit, Basf. 1569.

literis ab ineunte aetate omnis vitae cursu, optime gnarus monumen-
torum veteris Latii, suae Rhetores spectes, suae Philosophos, suae
Poetas, suae Historicos, iste, inquam, Vir, non nisi in christianis lite-
ris eam deprehendit profunditatem, quae non tantum temporis fallen-
di caussa negotiorum faceretur quovis die, sed ad quotidianos profe-
ctus sufficeret, quid? quod abundaret tantopere, ut se impari iis
solis etiam cum omni sua suppellectile literaria iudicaverit, etiamsi
reliquo omni labore iusto valere, omnem operam, mentem totam
studium denique omne in solas illas contulerit, facto ab incanabilis
discendi initio, continuatoque progrediendi nisu, usque dum decrepi-
ta senectus volentem porro destituerit. Rudis sit, oportet, qui in his
dicendi modum excessisse sibi aliusve persuaserit **AVGVSTINVM.**
Quin dixisse, quod res est, sponte sua fatebuntur, qui secum reputa-
verint, experientiam ipsi magistratam fuisse diuiciarum Scripturae tum
qua reconditos eius sensus, tum qua vim virtutemque nunquam ex-
haurientiarum. Cum enim se errorum maeandros vitiorumque dier-
ticula superasse non nisi Scriptura duce luceque gratis profueatur (*),
facile hinc est ad iudicandum, cum studio eum mentem simul appli-
cuisse ad Scripturam, adeoque vti serio, ita vero protulisse, quae supra
memorauimus. Vinam decimus quisque eorum, hodie qui sibi nomen
a Theologia sumunt, **AVGVSTINVM** nobis referret adfectum in chri-
stianas literas vel inclinatio vel saltem inclinatio! Atque ita omnino
quidem agi cum illis oportebat. Quid enim Theologia, nisi Scri-
pturam penitus perferutandi inque suos primum, deinceps in aliorum
quoque usus convertendi alacre studium indefessumque? Video au-
tem plerosque, Sacris qui operari videntur, honori sibi ducere, si com-
mendantur a triennio aut biennio in illis rebus exacto, quae suo mo-
do ac tempore et debebant Theologiae et poterant famulari, alium
vero esse silentium de Scripturae ne dicam penetrabilibus aduendis aut
aditis, de liminibus saltem rite salutatis, quorsum omnino pertineret
solidior linguarum tractatio cum reliquo philologicae literariae ad-
paratu coniungenda. O quantum stadium laetis progressibus commen-
dabile, beatissimo exitu felix decurendum sibi viderent, ni mens ipsis
esset

(*) Confess. L. VIII. c. II. 12.

esset laeva! *Stadium non biennio, praecisus etiam omnibus allotriis, ne tota vita absolvendum. O quam tum in AUGUSTINI verba essent iuraturi, ipsimet usu edocti, quantum vel solertissimo aeque ac constantissimo Scripturarum cultori defuturum sit ad plenam illarum et perfectam cognitionem. Tum vero quid sit modestia exegetica et quantae necessitatis sit, reapse essent intelleduri. TE, Candidate doctissime, academico torrente non involutum abreptumque, quin contra eundem nisum ac melioribus consiliis morem gerentem et vidi adhuc et laetatus sum. Postquam enim lenae iam, Propaedia quacunq[ue] haudquaquam insuper habita, per integrum triennium studiis Theologiae prius sedulo vacasse, in Alnam Fridericianam coneedens his quoque duobus annis hoc esse TVVM credidisti, ut, Foederis vtriusque tabulis sua lingua familiarius inspectis, reliquarum, quibus Theologia circumscribitur, partium cognitionem TIBI redderes, auctiorem solidioremque. Iuabit, credo, TE meminisse olim, quam viam TIBI cum familia mea in reledionibus nostris hiemalibus praeverim, ubi, pertractata ad Titum Epistola pro Paradigmate usus commonstravi primum: omnem Theologiam, quam Thericam, quam et Moralem vocitare amant, non esse nisi Syllogen quandam veritatum S. S. ad suos quamque Locos referendarum. Deinceps: quantum lucem ex ipsis Scripturis uniuersa sueneretur Ecclesiae Historia, radiis hinc in Scripturas ipsas retro vibratis. Praeterea: ad Polemicam felici aditu excludi quemlibet Scripturarum fundamentis carentem, aduersario autem cuius parem fore et superiorem quoque τὸν διωκτὸν ἐν ἰσχυροῖς. Denique: in verbo veritatis innutritum obtulis quoque casibus facile semet expediturum. Isthuic velim, quoad supereris, insistas viae, ratus immo confisus fore, ut rebus TVIS optime consultum ita sit, quas et TIBI et per TE Patri, precor esse maxime salutares. Vale! et domum aliquando redux meis verbis iube plurimum saluere, quos mihi necessitudine nostri iunctos, in primis Ill. Gymnasii vestri Rectorem, WEIHENMAIERVM, Societatum onem, et meritis et senectute ad nonagenarium fere porrecta venerabilem. Vale! Dab. Halae d. 28. Apr. MDCCLII.*

Fc 322

ULB Halle

004 524 543

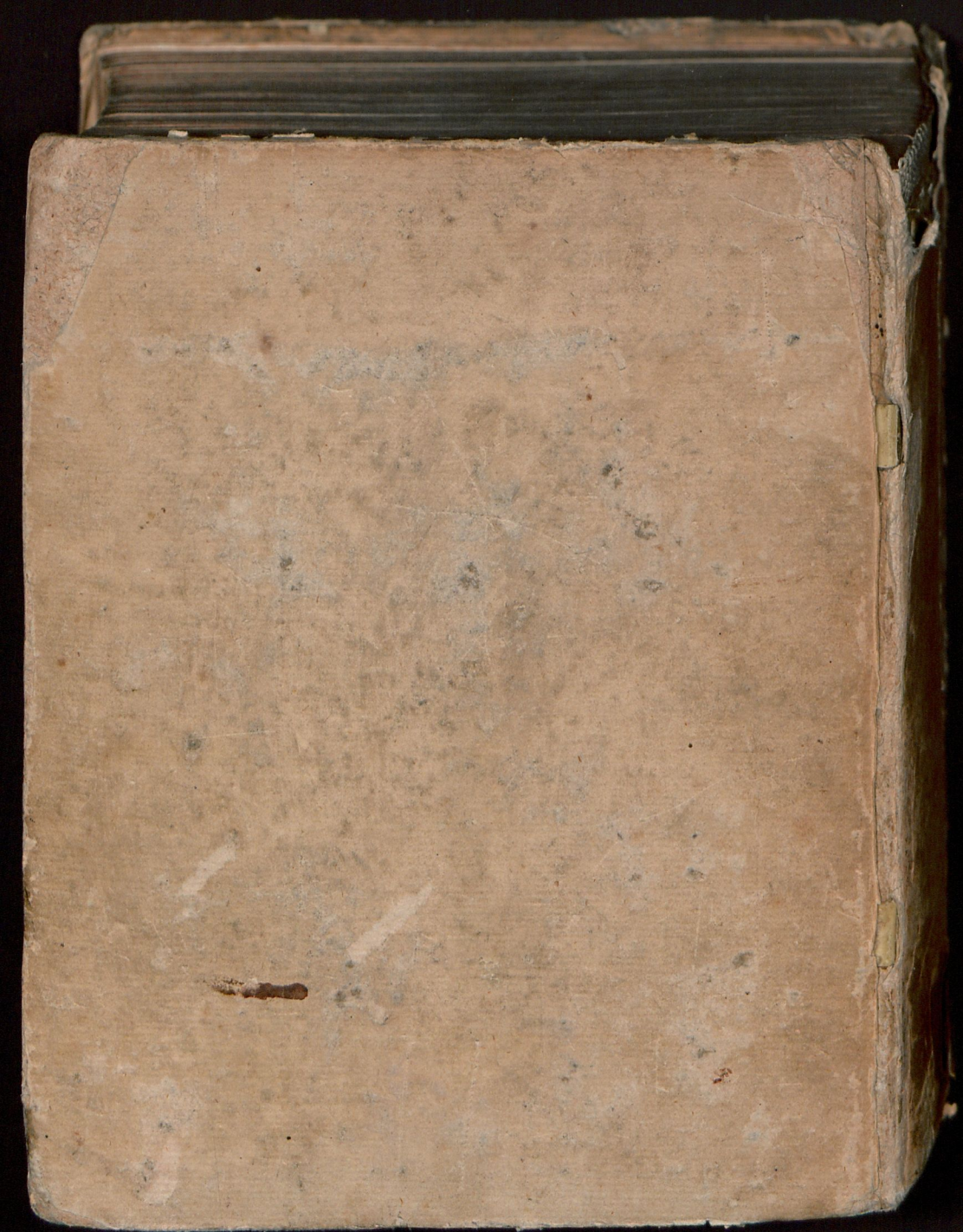
3

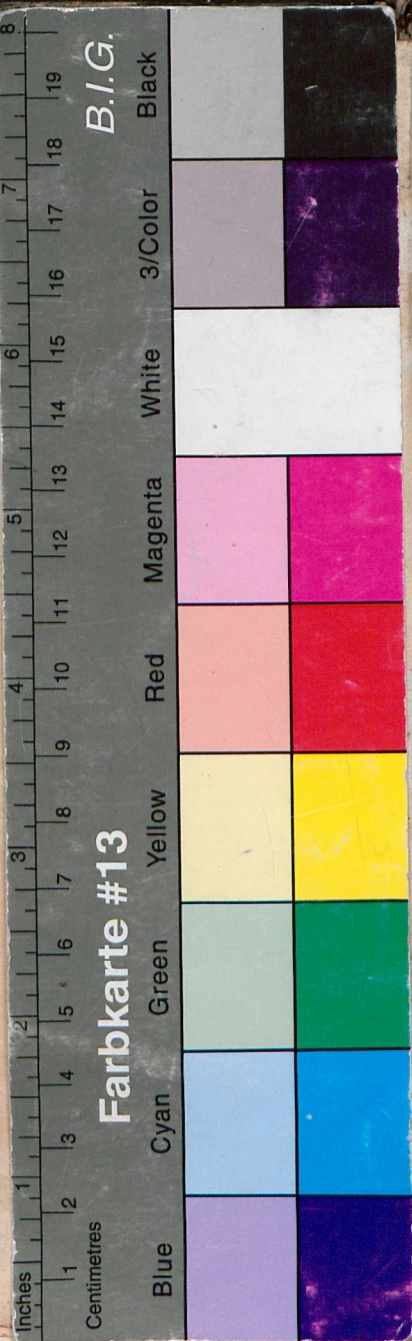

f
h

MG

DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
MODESTIA EXEGETICA.

QVAM
SVB AVSPICIIS SVMMI NVMINIS,
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO, EXCELLENTISSIMO,
DOCTISSIMO,
D. CHRISTIANO BENEDICTO
MICHAELIS,
THEOLOGIAE ET LINGVARVM GRAECAE ET ORIENTALIVM
PROF. PVBL. ORDIN.
FAVTORE ET PRAECEPTORE AETATEM COLENDO,
A. D. III. MAII A. MDCCCCLV
PVBLICE DEFENDET
AVCTOR ET RESPONDENS
IOANNES PETRVS HVZELSIEDER,
VLMENSIS,
S. S. THEOL. CVLTOR. a.

HALAE MAGDEBVRGICAE
LITTERIS IOANNIS FRIDERICI GRVNERTI.

(5)